

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА

ТРОФИМУК Мирослав Степанович

УДК 821.124.09(677)»13/18»

**ЛАТИНОМОВНА ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНИ XV–XIX СТ.:
ЖАНРИ, МОТИВИ, ІДЕЇ**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є монографія.

Роботу виконано на кафедрі української преси факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

- Офіційні опоненти:
- доктор філологічних наук, професор
КОРПАНЮК Микола Павлович,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання імені М. Максимовича;
  - доктор філологічних наук
ПЕЛЕШЕНКО Юрій Володимирович,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
провідний науковий співробітник відділу історії української літератури;
  - доктор філологічних наук, професор
ПОПЛАВСЬКА Наталія Миколаївна,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри журналістики.

Захист відбудеться «___» грудня 2016 р. о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.178.01 в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розісланий «___» листопада 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Нога

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Латиномовна література – невід’ємна частина українського літературного процесу XV–XIX ст. Попри тривалу працю з виявлення, перекладу, коментування й опублікування творів латиномовної літератури України сьогодні українська літературознавча наука цю проблему опрацювала лише в загальних рисах.

Під час опису історії літератури України потрібно брати до уваги особливості політичного буття впродовж століть територій, заселених етнічним українським елементом. Литовсько-руська доба історії України, як і періоди перебування певних регіонів у складі Речі Посполитої, Габсбурзької, Російської імперій, інших державних утворень центральної і східної Європи, значно вплинули на перебіг культурних процесів, зокрема на процес розвитку літератури України.

Учені різних епох по-різному оцінювали значення окремих галузей літературного процесу України на основі історично-зумовлених критеріїв визначення «українськості» тих чи інших авторів. У період зародження і розвитку історико-літературних досліджень – передусім у XIX ст. – науковці концентрували свою увагу насамперед на україномовних творах, закономірно вважаючи їх головними й визначальними для літературного процесу України. Йшлося про український, точніше – україномовний літературний процес.

З часом, у XX ст., прийшло розуміння синтетичного характеру культури України, усталалося бачення процесу культуротворення на етнічних українських територіях як результату співпраці різних етнічних груп із автохтонним населенням, у тім числі й наслідки культурних впливів суміжних з Україною етносів, народів, націй, держав. Поступово розуміння багатокультурності як нормального стану будь-якої національної культури поширилося і на предмет літературознавства.

Українська література упродовж XV–XVIII ст. у своєму розвитку проходила ті самі етапи становлення, що й інші європейські літератури.

Насамперед це було ґрунтовне знайомство із літературною спадщиною античної епохи. Другим виміром загальноєвропейських процесів XV–початку XVIII ст. стало формування новітньої системи жанрів, яка з незначними змінами функціонує і сьогодні. І, нарешті, третій аспект змін у культурі Європи ранньомодерного часу – це утвердження поняття самоцінності мистецтва, зокрема літератури, а відтак і розвиток специфічної художності бароко, яка поклала початок утвердженню розвинутої стильової палітри новітньої української літератури – класичної художньої української літератури.

Будучи переконаним, що для адекватного розуміння процесів становлення «красного письменства» в Україні потрібне дослідження усього багатомовного спектра літературного процесу України від найдавніших часів, автор поставив перед собою завдання оглянути основні параметри латиномовної літератури XV–XIX ст., тобто, протягом того часу, коли творчість латинською мовою активно культивувалася на етнічних українських територіях та вихідцями з цих територій, які працювали в освітніх, культурних та політичних осередках інших європейських країн.

Зважаючи на той факт, що авторами латиномовних творів про Україну були й

автори неукраїнського походження, надаємо перевагу термінові «латиномовна література України», а не «латиномовна українська література».

На потребі вивчення української новолатинської літератури неодноразово наголошували вчені різних епох. Дмитро Чижевський присвятив цій проблематиці декілька сторінок у своїй «Історії української літератури» та виклав перелік проблем неолатиністики у брошурі «Антична література в старій Україні». В кінці минулого століття (у 80–90-х роках) зроблено чимало перекладів латиномовних творів й опубліковано декілька десятків статей та декілька монографій про курси поетики і риторики. Загалом стан вивчення новолатинської літератури в Україні сьогодні пов'язаний з іменами М. Білика, Л. Довгої, І. Захари, М. Кашуби, В. Литвинова, В. Маслюка, Д. Наливайка, І. Паславського, Г. Сивоконя, А. Содомори, Я. Стратій М. Трофимука, О. Трофимук, О. Циганок, Л. Шевченко-Савчинської, Н. Яковенко. Як результат діяльності більш як десятка перекладачів упродовж минулого століття в культурний контекст введено близько чотирьох десятків імен авторів латиномовних творів різних жанрів. Проте сьогодні немає комплексного дослідження феномену латиномовної літератури України.

Тому **актуальність роботи** зумовлена потребами цілісного вивчення латиномовної галузі літератури України, осмислення її жанрової структури й ідейно-тематичних особливостей. Крім того, враховуючи, що латинська мова була універсальним комунікативним засобом європейської культури упродовж багатьох століть, виникає необхідність усталення критеріїв визначення належності культурної спадщини латиномовних авторів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі української преси факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка відповідно до науково-дослідницької теми «Історичні аспекти української періодики» (номер державної реєстрації 0108U008919). Тему дисертації затверджено вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 11/4 від 26.04.2013 р.) та на засіданні Бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 3 від 4 листопада 2014 р.).

Метою дослідження є комплексний огляд латиномовної галузі літератури України. Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

- подати відомості про склад авторів, які писали латиномовні твори впродовж XV–XIX ст.;
- виявити головні мотиви літературної творчості латинською мовою різних періодів функціонування новолатинської літератури;
- запропонувати періодизацію латиномовної літератури України;
- проаналізувати виражальні засоби, характерні для латиномовних творів різних періодів;
- подати вичерпну класифікацію жанрів латиномовних творів;
- вияснити роль і завдання курсів філологічних дисциплін, які відображають світоглядні й естетичні переконання та теоретичні пошуки провідних науковців XVII–XVIII ст., насамперед учених Києво-Могилянської академії;

- визначити роль і значення латиномовної галузі літератури України у розвитку художньої літератури і науки пізніших епох;
- запропонувати критерії визначення належності культурної спадщини латиномовних авторів XV–XIX ст.

Об'єктом дослідження є сукупність віршованих і прозових літературних творів різних жанрів, написаних упродовж XV–XIX ст. латинською мовою авторами українського походження, або ж пов'язаних з українською історією і культурою, українськими проблемами.

Предметом дослідження є жанрова природа, провідні теми і мотиви, особливості художнього вираження латиномовних творів XV–XIX ст., а також питання періодизації літературного процесу України латинською мовою та періодизації процесу введення латиномовних творів у культурний обіг в Україні: (переклад, літературознавчий аналіз). Предмет дослідження охоплює також проблему ролі і значення латиномовної літератури для подальшого розвитку української літератури.

Для вираження важливих і значних ідей автори зазначеного часу зверталися до різних жанрів: художніх, епістолярних, наукових і політологічних. В епоху Бароко літературні жанри все ще мають синкретичний характер, а параметри окремих із них лише формуються (як, наприклад, параметри байки). Тому предметом дослідження є художні та наукові твори, курси поезики і риторики, а також політологічних текстів зазначеного періоду, написаних латинською мовою українцями, або ж про Україну впродовж XV–XIX ст.

При виборі творів для аналізу перевага надавалася насамперед тим, переклади яких українською мовою уже опубліковані, – такий підхід, на думку автора, може полегшити сприйняття реципієнту, який не володіє латинською мовою.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Важливою складовою методологій дослідження стали теоретичні та історико-літературні напрацювання провідних українських літературознавців О. Александрова, М. Білика, П. Білоуса, архієпископа Ігора (Ю. Ісіченка), М. Корпанюка, В. Кречотня, Б. Криси, В. Маслюка, О. Мишанича, Я. Мишанича, Д. Наливайка, Ю. Пелешенка, М. Петрова, Г. Сивоконя, А. Содомори, В. Сулими, М. Сулими, І. Франка, Д. Чижевського.

Методи дослідження. Для аналізу творчої спадщини постренесансних авторів використано такі методи дослідження: текстологічний, історико-літературний та історико-порівняльний методи. Під час розшифрування та дослідження власне літературних творів використовували герменевтичний, описовий, історико-типологічний та історико-функціональний методи. Основний метод дослідження – традиційний для академічного літературознавства історико-літературний метод. Для виявлення літературних зв'язків на основі зіставлення творів і явищ національних письменств одного чи різних історичних періодів ми частково послуговувалися компаративним методом. Застосування інтертекстуального методу дало змогу краще дослідити типологічно схожі літературні явища, виявити глибинне підґрунтя аналізованих творів, розглянути культурний контекст. Тексти вивчалися також із

погляду текстології та джерелознавства. Це потрібно для дослідження письменницької техніки, а також для майбутнього академічного видання текстів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній

уперше:

- подано комплексний огляд латиномовної галузі літератури України;
- залучено тексти, які ще не були об'єктом наукового вивчення,
- подано біобібліографічну інформацію про авторів, які упродовж XV–XVIII ст. творили латинською мовою;
- запропоновано періодизацію латиномовної літератури України;
- запропоновано назви періодів латиномовного процесу України («русинський», «роксоланський»), які ґрунтуються на літературному матеріалі;
- розглянуто процес вивчення і введення у культурний обіг в Україні латиномовної спадщини і запропоновано періодизацію цього процесу;
- констатовано наявність неформальної «школи неолатиністики» у Львівському національному університеті імені Івана Франка;
- процес дослідження новолатинської літератури в Україні вписано у контекст аналогічних досліджень в інших культурах центрально-східної Європи (Білорусь, Польща, Росія);
- запропоновано критерії визначення належності культурної спадщини латиномовних авторів XV–XIX ст.;
- проаналізовано жанрову природу латиномовних творів;
- проаналізовано основні теми й чільні ідеї латиномовних творів;
- проаналізовано особливості художнього вираження у творах XVI–XVIII ст., насамперед латиномовних;
- уперше подано низку власних перекладів автора з латинської та польської мов.

Крім того, вперше опубліковано:

- огляд навчального посібника П. Феденка «Ucraina latina» (Прага, 1937), укладений із матеріалів латиномовних текстів різних епох (від Античності – до Г. С. Сковороди), який був невідомим і недоступним в Україні;
- уривки перекладу українською мовою з документа «Пункти угоди, запропоновані комісарами Війська Запорозького з боку ясновельможного гетьмана Війська Запорозького вельможному панові послу найяснішого і наймогутнішого короля Швеції; у Корсуні дня 8 жовтня 1657 року»;
- уривки текстів листів Пилипа Орлика латинською та староукраїнською мовами;
- тексти двох документів Пилипа Орлика: «Правдиве повідомлення про козаків і про Київ» та «Повідомлення про Київ».

Уточнено:

- роль і значення курсів словесності – поетик і риторик – у процесі формування української літератури ранньоновітньої доби, у становленні жанрової структури постренесансної української літератури;
- зміст понять «переклад» та «переспів», як вони сприймалися упродовж XVII–XVIII ст.
- біо-бібліографічну інформацію про авторів латиномовних творів;
- україномовне написання імен авторів на основі латинських версій їхніх імен;
- переклад українською мовою назв латиномовних творів;
- зміст ідеологем «Київ – новий Єрусалим», «Київ – Троя», «Київ – новий Рим» та динаміку використання цих ідеологем авторами латиномовних творів;
- світоглядні позиції політичної еліти Гетьманату XVII–XVIII ст.

Отримали подальшого розвитку:

- твердження про появу теорії автохтонного (силабічного) віршування у межах освітніх латиномовних курсів (граматик, поетик, риторик);
- зміст «антимакаронічної» теорії відповідності стилістики латиномовного твору ранньомодерної епохи класичній спадщині;
- особливості структури творів епістолярних жанрів та міжнародних угод як наслідок порівняння вимог теоретичних курсів (риторик) та тогочасної канцелярської практики.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що воно:

- вписує літературний процес України XV–XIX ст. у європейський контекст;
- утврджує латиномовну літературу як невід'ємну органічну частину літературного процесу України XV–XIX ст.;
- пропонує критерії визначення належності культурної спадщини латиномовних авторів XV–XIX ст.
- подає процес розвитку латиномовної галузі літератури України;
- вводить у формі перекладів новий матеріал з історії української літератури й історії, зокрема, низку документів епістолярної спадщини українських гетьманів та міжнародних угод;
- визначає пріоритетні ідеї, характерні для світогляду політичної еліти Гетьманату XVII–XVIII ст.;
- дає можливість заповнити прогалини в історії української літератури XV–XIX ст.;
- подає порівняльне зіставлення концепцій українських, білоруських, польських і російських літературознавців.

Результати роботи можуть бути використані під час написання монографій із теорії та історії давнього українського письменства, порівняльного

літературознавства, у підготовці лекцій і семінарів, спецкурсів, а також під час укладання підручників та посібників.

Особистий внесок здобувача полягає у тому, що монографія та статті є самостійним доробком автора.

Апробація роботи. Основні положення дисертації віддзеркалені в доповідях на 33 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях.

Міжнародні конференції за кордоном:

Міжнародна наукова конференція «Ivan Mazepa and his followers. State ideologi, history, Religion, literature, culture» (Gargnano del Garda (Italy) – May 7 – 11, 2002), Міжнародна наукова конференція «Біблія в українській літературі» (Інститут слов'янської філології UMCS, Люблін (Польща), 2005), Міжнародна наукова конференція "Dziedzictwo kulturowe Wielkiego Ksiestwa Litewskiego. W 440 rocznice Unii Lubelskiej", (Lublin (Польща), 25 – 26 червня 2009), Міжнародна наукова конференція «Образ жінки в сучасній українській культурі», організована Варшавським університетом, (Варшава (Польща), 9 – 10.11.2010), Міжнародна наукова конференція «Studia Ingardiana. Intertextualność w tekście literackim», (Люблін (Польща), (13.11.2012), XVIth International Congress of the International Association for Neo-Latin Studies (IANLS) (Vienna (Austria), 2 – 7 August 2015).

Міжнародні конференції в Україні:

I Конгрес Міжнародної Асоціації Україністів (Київ, 1990), II Конгрес Міжнародної Асоціації Україністів (Львів, 1993), Міжнародний симпозіум «Українська література в Австрії, австрійська література в Україні (Київ, 28–30.10.1993), III Конгрес Міжнародної Асоціації Україністів (Харків, 1996), IV Конгрес Міжнародної Асоціації Україністів (Одеса, 1999), VI Конгрес Міжнародної Асоціації Україністів (Донецьк, 2005), Міжнародна наукова конференція «L'umanesimo latino in Ucraina – Латинська гуманістика в Україні» (Львів, 8.06.2002), Міжнародна наукова конференція «Сто років літератури: поезія, проза, драма в латиській та українській літературах (Львів, 05.05.2003), Міжнародна наукова конференція, присвячена пам'яті доктора філософських наук, професора Валерії Михайлівни Нічик «Україна XVII ст.: суспільство, філософія, культура», (Київ, 6–9 листопада 2003), Міжнародний симпозіум «Orbis terrarum Івана Франка» (Дрогобич, жовтень 2005), Міжнародна наукова конференція «Дмитро Туптало у світі українського бароко» (Львів, 25–25.05.2006), Міжнародна наукова конференція «Біля джерел українського бароко: Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький, Кирило-Транквіліон Ставровецький» (Львів, 24–25.10.2007), VII Міжнародний конгрес україністів (Київ, 25 – 29.06.2008), Міжнародна наукова конференція з нагоди 400-річчя Наукової бібліотеки Львівського національного університету «Бібліотека як соціокультурний феномен: історія та сучасність» (Львів, 15–17 жовтня 2008 р.), Міжнародна наукова конференція до 160-річчя заснування кафедри української словесності у Львівському університеті «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (Львів, 20–21 листопада 2008), Міжнародна наукова конференція «Іван Мазепа і мазепинці: Історія і культура України останньої третини XVII – початку XVIII століть» (Львів, 15–17 жовтня 2009), Міжнародна конференція «300-річчя

прийняття Конституцій Пилипа Орлика» (Львів, 20.04.2010), Міжнародна наукова конференція до 300-річчя Бендерської конституції 1710 р. «Ad fontes» (Київ, 14–16.10.2010), Міжнародна наукова конференція «Львівська братська школа: тексти і контексти (до 420-річчя «Просфоними)» (Львів, 20–22.10.2011, Міжнародна конференція-колоквіумі мовознавчих наук «Євген Кошеріу» (Чернівці, 20.09.2013), Міжнародна науково-практична конференція «Стандарти журналістики та професійної освіти в період суспільних трансформацій (до 60-річчя факультету журналістики Львівського університету)» (Львів, 23–24.04.2015), Міжнародний науковий конгрес «Іван Франко: Я єсть пролог...» (До 160-річчя від дня народження) (Львів, 22–24.09.2016).

Всеукраїнські наукові конференції:

XIII Всеукраїнські Сковородинівські читання (Переяслав-Хмельницький, 4–5.10 2007), Всеукраїнські наукова конференція Крайової організації козацтва «300-річчя Конституції Пилипа Орлика» (Львів, 16.04.2010), Всеукраїнська науково-теоретична конференція "Пакти та Конституції" Української козацької держави 1710 р.: витоки, інтерпретація, епоха (до 300-річчя укладення)» (Київ, 26–28.04.2010).

Текст дисертації обговорено на засіданні кафедри української літератури імені Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №7 від 15 березня 2016 р.)

Публікації. За темою дисертації опубліковано 39 наукових праць: дві монографії, 37 наукових статей, 18 із яких надруковано в наукових фахових виданнях України, 7 – у закордонних, 12 – додаткових.

Структура дисертації. Монографія складається зі вступу, трьох розділів, висновків, Словничка спеціальних і рідковживаних термінів та іменного покажчика. Обсяг монографії – 380 с., (30,69 арк.). Використаних джерел – 581 назва.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **ВСТУПІ** окреслено основні наукові проблеми, які виникають при вивченні латиномовної літератури України XV–XIX ст., обґрунтовано вибір теми, її актуальність, сформульовано мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, визначено новизну, практичну цінність результатів, теоретико-методологічну основу та сучасний стан висвітлення проблематики, що вивчається.

Усталено термінологічні визначення, які стосуються латиномовних текстів, розрізнено дисципліни і періодизацію медіо- та неолатиністики, хронологічні рамки епох Античності, Середніх віків, Ранньомодерного часу (Ренесансу, Бароко, Класицизму).

Також наведено перелік критеріїв, за якими можна зачислити конкретний твір до новолатинської літератури України.

У **першому розділі** – «**ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАТИНОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**», який складається із трьох підрозділів, проаналізовано процес дослідження латиномовних текстів упродовж XVIII–XXI ст.: розглянуто доробок перекладачів і науковців, які протягом XIX–XXI ст. повернули у культурний обіг в

Україні національну латиномовну спадщину й охарактеризували роль окремих авторів XV–XIX ст. та їхніх творів у розвитку культури України.

Цей матеріал викладено у першому підрозділі **1.1. «Неолатиністичні студії в Україні»**, де охарактеризовано погляди істориків літератури XIX–початку XX ст. на латиномовну літературу, а також зроблено спробу укласти хронологію історико-літературних та суто новолатиністичних досліджень окресленого часу.

На основі вивчення процесу засвоєння латиномовної української спадщини можна виділити декілька періодів, коли виразно фіксуються спроби осмислити цей матеріал.

1. Кінець XVIII–XIX ст. Спорадичні публікації новолатинських творів: від друкованого перевидання навчальних курсів на кшталт «*De arte poetica libri tres...*» Теофана Прокоповича (1786) і до публікацій в альманахових та періодичних виданнях латиномовних творів або латиномовних версій творів у контексті збору і систематизації красназавчо-етнографічного матеріалу. Літературні твори сприймаються насамперед як джерела історичного та етнографічного фактажу; особливості стилістики бароко упродовж цього періоду явно недооцінюються.

2. Останні десятиліття XIX–перше двадцятиліття XX ст. Початковий період нагромадження матеріалу, спроби окреслити основний корпус пам'яток літератури і дати їм історико-літературну оцінку. Цей період розпадається на два підперіоди.

Перший – остання третина XIX ст., коли у багатьох періодичних виданнях в Україні друкують новознайдені джерела, переклади античної і новолатинської спадщини і розвідки з історії освіти, гуманітарних наук XVII–XVIII ст.

Другий підперіод припадає на першу третину XX ст. Умовно кажучи, на 1905–1935 рр. – від послаблення цензури у Російській імперії і до початків «червоного терору». Особливість цього підперіоду у тому, що зміст культурних процесів був інспірованим українською революцією, а, відтак, пошуком моделей національної ідентичності і самосвідомості. Аналізовані історичні джерела і літературні твори раніших часів містили важливий матеріал тих епох, коли Україна була незалежною державою.

3. Радянський період (від кінця 20-х до кінця 80-х років XX ст.). Саме 1936 р., після переведення Інституту Тараса Шевченка до Києва й реорганізації УАН, Комісію давнього українського письменства, створену 1927 р., реорганізовано у відділ давньої української літератури.

Упродовж цього періоду можна виявити ще два підперіоди.

Перший – 1936–1950 рр. – спорадична праця над дослідженням давньої літератури в Україні. 1963 р. відділ давньої української літератури остаточно закрито.

Другий – 1950–1979 рр.: праця з вивчення давньої літератури, зокрема з дослідження латиномовної творчості, ведеться в рамках вузівської науки.

Паралельно триває процес, щоправда, іншого характеру якості, за кордоном.

4. Період функціонування «київської школи давньої української літератури», створеної на базі Відділу давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (друга половина 80-х–кінець XX ст.).

У цьому періоді теж можна виділити два підперіоди. Один підперіод умовно триває від 1979 до 1991 р.; другий – після проголошення Україною незалежності. Насправді це умовний хронологічний поділ, оскільки якість праці практично не мінлася.

4-А. У 1979 р. відновлено відділ давньої української літератури Інституту літератури НАН України. Активізується дослідження 800-літнього літературного процесу (XI–XVIII ст.), відновлюється інтерес до польсько- і латиномовного письменства.

У цей час, крім працівників згаданого відділу давньої української літератури ІЛ НАН України, проблеми латиномовної галузі національного літературного процесу опрацьовують у межах своїх наукових тем та перекладацьких зацікавлень працівники Відділу домарксистської філософії Інституту філософії АН УРСР (Київ) та працівники Відділу філософії Інституту суспільних наук АН УРСР (Львів), викладачі кафедр вищих навчальних закладів України.

4-Б. Після 1991 р. – від часу здобуття Україною незалежності – напрацьовано дуже цікавий досвід: тривають спроби продовження дослідницько-видавничого процесу в умовах становлення незалежної Української держави. Хоча конкретна хронологічна межа поміж періодами 4-А та 4-Б наявна, насправді період 4-Б є логічним продовженням попереднього.

Відходячи від спроб визначення періодизації дослідження латиномовної спадщини України, спробуймо коротко проаналізувати зміст наукової праці.

Отож упродовж першого–третього періодів у поле зацікавлень дослідників історії літератури потрапляють передусім латиномовні курси (навчальні посібники) окремих дисциплін: поетики, риторики, етики тощо. Варто наголосити, що це не були студії власне літературного процесу, а тих явищ, які були пов'язані з педагогічним процесом XVI–XVIII ст., насамперед з питаннями функціонування Києво-Могилянської академії, з процесом становлення української юриспруденції початку ХХ ст., з деякими історичними зацікавленнями дослідників. Тексти раніших епох не розглядали як факти літературної спадщини, а насамперед як джерела історичної інформації.

Чимало коректив у бачення розвитку літературного процесу України вніс початок ХХ ст. Унаслідок появи синтетичних курсів Історії України й Історії української літератури (Івана Франка, Михайла Грушевського, Олександра Барвінського, Михайла Возняка) було визнано, що українська й україномовна література – як література національна – не починається аж у ХІХ ст.; що низка фактів, які вважалися початком новітньої української літератури (як, наприклад, творчість Івана Котляревського), насправді є продовженням літературного процесу раніших епох й органічно виростають із тривалого процесу розвитку національної літератури.

На початку ХХ ст. було витворено поняття полімовного літературного процесу. Так Олександр Стороженко опублікував 1904 р. дослідження «Стефан Баторій і дніпровські козаки», у якому вмістив польськомовну поему з 1585 р. «Epicedion...», присвячену князеві Михайлу Вишневецькому. Олександр Стороженко не оцінює

поему як літературний твір, а використовує як джерело історичних даних. Проте прецедент було зроблено: дослідник ствердив, що автор – без сумніву український шляхтич, незважаючи на польську мову написання, – висловив у творі принципи світогляду своєї верстви.

Окрема роль у вивченні й осмисленні латиномовної спадщини належить Іванові Франкові. У його творчій спадщині є переклади латиномовних творів, аналіз особливостей латиномовної літератури, образно-стилістичних засобів. Значне місце посідає інтерпретація міфологічних сюжетів. Вже сам огляд імен латиномовних авторів, які трапляються у статтях і дослідженнях Івана Франка, засвідчує широту охоплення матеріалу дослідником: Станіслав Оріховський, Петро Могила, Стефан Яворський, Теофан Прокопович, Митрофан Довгалевський, Георгій Кониський, Іван Домбровський, Іриней Фальковський, Іван Ужєвич, Матвій Міховський, і, звичайно ж, Григорій Сковорода, Пилип Орлик, Іван Мазепа.

Перше двадцятиліття ХХ ст. ознаменувалося початком інтердисциплінарних студій над латиномовним письменством. Цей факт має своє пояснення: після утворення третьої української держави українські інтелектуали почали шукати виразні вияви староукраїнської ідеології, які зазвичай приховані у літературі – творах елітарних верств попередніх епох. Микола Василенко публікує дослідження унікального документа української історії і культури – Конституції 1710 р. Текст Конституції цікавить Миколу Василенка як історика права.

Треба гадати, що апогеєм зацікавлення новолатинською літературою першої половини ХХ ст. стала публікація Панасом Феденком 1937 р. у Празі оригінального навчального посібника «Ukraina latina». Це був навчальний посібник для студентів, довший час невідомий в Україні. Тут подано уривки текстів латинською мовою, починаючи від інскрипції на могилі римського легіонера у Херсонесі Таврійському і до латиномовних творів Г. Сковороди.

Таким чином, Павло Феденко першим окреслив основний масив латиномовних творів, які мали безпосередній вплив на розвиток української культури і літератури.

Там же, у Празі 1944 р. публікують нарис «Український літературний барок» Дмитра Чижевського. Через двадцять п'ять років на VI Конгресі славистів у Празі започаткувалася дискусія про українське бароко серед українських дослідників. Після того, як Дмитро Чижевський застосував до вивчення літературного процесу естетичні критерії, новолатинську літературу, як і решта галузей українського літературного процесу, почали розглядати як самоцінне явище культурного процесу.

1956 р., тепер уже в Нью-Йорку, публікують оновлену версію згаданої Історії української літератури. У доповненому варіанті бачимо окремо виділений «Експурс II» (загалом цих експурсів п'ять) під титулом «Література латинською мовою», де автор зазначає: «огляду української літератури латинською мовою ще немає, немає навіть якихось підготовчих праць на цю тему...» Немов відчуваючи, що згадані півтори сторінки тексту, нехай і виділені в окремий «експурс», губляться серед обсягу інформації про традиційні види і жанри україно-, слов'яно- і полонимовної літератури, Дмитро Чижевський публікує у Мюнхені 1956 р. невеличку (всього на 14 с.) брошуру «Антична література в Старій Україні».

Загалом історія дослідження латиномовної спадщини ХХ ст. в УРСР та Україні часів незалежності пов'язана з іменами перекладачів М. Білика, П. Пелеха, М. Зерова, С. Войтовича, П. Венгловського, І. Захари, М. Кашуби, В. Литвинова, В. Маслюка, Ю. Мушака, М. Роговича, науковців Г. Сивоконя, О. Білецького, П. Попова, В. Кречотня, Д. Наливайка.

1 січня 1979 р. було відновлено Відділ давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Співробітники відділу підготували до друку багато публікацій, які стосувалися проблем української літератури. Ці статті публікувалися в авторитетних збірниках: «Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст.» (1981), «Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури» (1984), «Українське літературне барокко» (1987), «Писемність Київської Русі і становлення української літератури» (1988), «Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст.» (1993), матеріали до Української літературної енциклопедії.

Паралельно функціонували проекти «Медієвістика. Збірник наукових статей» – спільний проект Інституту літератури й Одеського університету (5 випусків) та «Львівська медієвістика» – проект Львівського національного університету імені Івана Франка (4 випуски). Ці видання містять чимало досліджень про окремі аспекти новолатинської української літератури, а також публікації перекладів латиномовних джерел.

Три томи серії Бібліотека української літератури (БУЛ): «Українська література XIV–XVI ст.» (1988), «Українська література XVII ст.» (1987) та «Українська література XVIII ст.» (1983) містили чимало перекладів творів з латинської мови, а також оглядові передмови, формуючи новітнє бачення історії української літератури. Згадані видання стали спробою академічного осмислення перекладацького доробку й наукового матеріалу, нагромадженого антологічними збірками останнього двадцятиліття ХХ ст.

Одною із важливих заслуг Відділу давньої української літератури та особисто його керівника члена-кореспондента НАН України Олекси Мишанича стало фактично заснування неолатиністики в Україні. Він був науковим керівником декількох дисертацій: кандидатські дисертації успішно захистили М. Трофимук (1990), О. Циганок (Савчук) (1994) та О. Трофимук (1996).

2005 р. відбувся захист дисертації Л. Шевченко-Савчинської (випускниці Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка), яка стала ще й співтворцем інтернет-сайту «Медієвіст», котрий сьогодні є важливим консолідуючим осередком неолатиністів України.

Процес публікації перекладів і досліджень новолатинської поезії у другій половині ХХ ст. започаткував доцент ЛНУ імені І. Франка Михайло Білик, автор дисертаційного дослідження про твір «Роксоланія» С. Ф. Кленовича під титулом «Роксоланія» С. Ф. Кльоновица. Латинська поема XVI ст. про Русь. Генезис, переклад і літературно-історичний коментар поеми», де він помістив і текст перекладу аналізованого твору (Львів, 1950). У монографії професора того ж університету Віталія Маслюка «Латиномовні поетики і риторики XVII–першої половини XVIII ст.

та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні» (1982) також поміщено велику кількість перекладів латиномовних творів авторства Симона Пекаліда, Георгія Кониського, Павла Конюскевича, Теофана Прокоповича, Митрофана Довгалевського та анонімних шкільних вправ.

В антологічних виданнях «Аполлонова лютня: Київські поети XVII–XVIII ст.» (1982), «Пісні Купідона: Любовна поезія на Україні XVI–поч. XIX ст.» (1984), «Марсове поле: Героїчна поезія на Україні» (у двох книгах 1988–1989; перевидання одною книгою, зі змінами, 2004) теж поміщено багато перекладів латиномовних творів XV–XIX ст. Частина цього матеріалу увійшла і до першого тому Антології української поезії в шести томах (1984). 1987 р. видавництво «Дніпро» надрукувало подарункове видання поеми «Роксоланія», а у видавництві «Радянський письменник» у серії «Бібліотека поета» вийшли антології «Українська поезія XVI ст.» (1987) та «Українська поезія XVII ст. (перша половина)» (1988). Той самий набір латиномовних творів бачимо і в антології «Українські гуманісти епохи Відродження» (1995). 2004 побачило світ видання «Станіслав Оріховський. Твори».

І хоча у п'ятитомній Історії української культури (2001) вся інформація про латиномовну галузь викладена на чотирьох сторінках, упродовж 2004–2005 рр. у видавництві «Либідь» побачили світ два томи авторської історії літератури Валерія Шевчука під титулом «Муза Роксоланська», де наведено імена багатьох авторів, які писали, зокрема, латинською мовою.

Цікаве явище поміж публікаціями й перевиданнями латиномовних творів в Україні – видання твору «Пісня про зубра» Миколи Гусовського (2007). Воно становить інтерес з того огляду, що є двомовним: подає паралельно текст оригіналу і перекладу українською мовою, наближаючись у такий спосіб до едиційної світової практики. У цьому контексті можна назвати ще дві спроби багатомовних видань: «Конституція української гетьманської держави» (1997), та «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення)» (2011).

Важливими джерелами інформування про латиномовну літературу України є хрестоматії. Як приклад, можна назвати хрестоматію Миколи Сулими «Давня українська література» (1991, 1992, 1994, 1996). Практично усі переклади українських латиномовних творів зібрані у монументальному чотиритомному виданні «Слово многоцінне: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття)» (2006). Зі змісту цієї хрестоматії бачимо, що упорядники – Валерій Шевчук та Василь Яременко – зробили компіляцію наявних перекладів із уже опублікованих раніше антологій, об'єднавши ці тексти під одною обкладинкою.

Наведена інформація спонукає виділити в історії Львівського національного університету «неолатиністичну школу», яка вимальовується з доробку перекладачів і науковців, а також колишніх випускників кафедри класичної філології факультету іноземних мов. До членів цієї «школи» можна з повним правом віднести Михайла Білика, Ігоря Захару, Марію Кашубу, Володимира Литвинова, Віталія Маслюка, Івана Паславського, Володимира Роговича, Андрія Содомору, Ярославу Стратій, Наталію

Яковенко, з молодшого покоління – Мирослава Трофимука та Олександру Трофимук, Ольгу Циганок.

Хронологічно історію цієї школи можна простежувати, напевне, від 1950 р. – з часу публікації дисертаційної роботи і перекладу Михайлом Біликом «Роксоланії» Себастьяна Фабіяна Кленовича, хоча насправді працівники кафедри класичної філології Львівського університету і до 1939 р. – за часів існування університету в межах Польської держави – дуже активно цікавилися проблемами неолатиністики.

Цю тенденцію поляки, німці та євреї – емігранти зі Львова у часи Другої світової війни – запровадили і в атмосферу університетського наукового життя Варшави, Кракова, Вроцлава. Докладніше ця інформація, а також короткий огляд нинішнього стану новолатиністичних студій у Польщі подано у підрозділі **1.2. «Неолатиністика Білорусі, Польщі та Росії»**. Огляд власної діяльності автора дослідження (1985–2013) подано у третьому підрозділі першого розділу **1.3. «Внесок автора монографії»**.

Якщо ж взяти до уваги, що кожна із європейських університетських традицій обов'язково плекає дослідну новолатинську тематику, можемо ствердити, що українська «неолатиністична школа» все ще демонструє національні українські особливості новолатинської літератури й оприявнює процес витворення української національної ідеї упродовж XVII–поч. XVIII ст.

Другий розділ «ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЮ МОВОЮ» присвячено аналізу жанрових, ідейно-тематичних особливостей віршованих і прозових латиномовних творів. Розділ складається із п'яти підрозділів

При розподілі матеріалу за підрозділами було обрано конкретно-хронологічний принцип (щоб не переобтяжувати виклад, матеріал про віршовані твори розподілено на два підрозділи; за критерій прийнято злам XVI–XVII ст., враховуючи також факт організації у XVII ст. Києво-Могилянської академії), принцип поділу на віршовані і прозові твори та принцип поділу на художню і прикладну літературу.

За основу викладу матеріалу прийнято поняття «література» (*litteratura*), яке було чинним для українського культурного простору упродовж усього періоду XV–XIX ст. Автор ґрунтувався на семантиці латиномовного поняття «*litteratura*» у ренесансній і постренесансній епохи та на теоретичних викладах «Поетики» Арістотеля й «*Ars poetica*» («Послання до Пісонів») Квінта Горація Флакка (тези обох названих античних джерел широко використовувалися в курсах поетик і риторик різних тогочасних освітніх закладів).

У підрозділах 2.1 та 2.2 інформацію про латиномовних авторів та їхню художню спадщину, а також про окремі твори (анонімні) подано за однотипною схемою: біографія автора, яка містить інформацію про його походження, освіту, займані посади, про написані й опубліковані твори. Далі подається аналіз тих творів, які мають стосунок до України насамперед.

Розгляд конкретних творів містить аналіз віршової структури (якщо це поетичний твір), визначення жанру, виклад сюжету, розгляд особливостей

архітектоніки тексту, тематичних особливостей і гіпертекстових алюзій та конкретних запозичень із творів античних авторів.

При викладі цього матеріалу автор дисертації враховував феномен синкретизму жанрів епох Ренесансу, Бароко і Класицизму, а також – прозиметричної природи латиномовних творів і факт наслідувальної природи творчості цих епох, який впливає із доктринальної орієнтації на античні зразки й прототипи.

Ілюстративний матеріал у розділі – цитування – здійснюється із залученням латиномовних оригіналів та українських відповідників. В окремих випадках, насамперед у процесі цитування віршованих текстів, подається підрядковий переклад автора дослідження (коли серед віршованих перекладів брак адекватного відтворення змісту конкретної цитати, або коли необхідно відтворити коментуванням обігрування смислів поміж античним прототипом і новолатинським текстом).

При виборі творів для аналізу перевага надавалася насамперед тим творам, переклади яких українською мовою уже опубліковані.

Особлива увага звернута на аналіз обігрування фонетико-семантичних та символічних особливостей творчого вираження, демонстрації авторських «технічних» засобів художнього мовлення (лінгвістичних, тематичних, алюзій на твори античної літератури та на Святе Письмо).

Наприкінці кожного викладу подано імена перекладачів на українську мову (повних чи часткових перекладів) а також імена дослідників, які зверталися до аналізу творчої спадщини конкретного автора. Окремо подана інформація про випадки републікації творів латиномовних авторів упродовж XIX–XXI ст.

Підрозділ 2.1. «Віршовані твори XV–XVI ст.» містить біо-бібліографічний огляд й аналіз творчої спадщини Юрія Дрогобича-Котермака (Georgius Drohobicz de Russia), Павла Русина з Кросна (Paulus Crosnensis Ruthenus), Миколи Гусовського (Nicolaus Hussovianus, Hussoviensis, Ussovius), Юрія з Тичина Русина (Georgius Ticzinensis Ruthenus), Івана з Туробіна Русина (Ioannes Turobinus Ruthenus), Григорія Чуя Русина із Самбора (Czuj Vigilantius Samboritanus Ruthenus), Себастьяна Фабіяна Кленовича (Sebastianus Fabianus Acernus Sulmyrcensis), Симона Пекаліда (Пенкальський (Pełalski), Пенкаля (Pełala), Пекалід (Pecalides, Pecalius).)

Підрозділ 2.2. «Віршовані твори XVII–XVIII ст.» містить аналіз сюжетів та художніх засобів вираження твору «Дніпрові камени...» («Самоепае Воруспеніде...»), аналіз віршованих вставок у хроніці «Потрійний Львів» («Leopolis triplex»; в інтерпретації автора – «Трисутній Львів») Юзефа Бартоломея Зиморовича (Józef Bartłomiej Jan Zimorowicz (Ozimek), та у «Слов'янській граматиці...» («Grammatica sclavonica...») Івана Ужевича (Ioannus Ugevicius), біо-бібліографічний огляд й аналіз творчої спадщини Яворського Семена (Симеона) Івановича (чернече ім'я Стефан), Пилипа Орлика, Іларіона Ярошевицького, Єлизара Прокоповича (Церейського) (чернече ім'я Теофан), Родовича (Радовича, чернече ім'я Партеній), Вишневського (Григорія), Михайла Довгалевського (чернече ім'я Митрофан), Григорія Сковороди, Фальковського Івана Яковича (чернече ім'я Іриней), Василя Довговича (справжнє прізвище Довганич).

Підрозділ 2.3. «Проза XV–XVI ст.» присвячений аналізу доробку Станіслава Оріховського. Подано біо-бібліографічний огляд, зокрема процес становлення самосвідомості автора, який походив із двоконфесійної сім'ї. На основі аналізу творчої спадщини проаналізовано політологічні, теологічні й філософські погляди різних періодів життя С. Оріховського. Зроблено акцент на риторичній складовій у його промовах.

У підрозділі **2.4. «Епістолярні жанри і похідні: «Епістолії багатомовні» versus офіційний епістолярій»** ідеться про аналіз мовної норми літературних пам'яток XV–XIX ст. в Україні.

На основі аналізу освітньо-теоретичних підручників Києво-Могилянської академії зроблено висновок про намагання українських культурних діячів – педагогів, вчених, теоретиків літератури й авторів літературних творів – культивувати власну українську україномовну літературу, незважаючи на те, що викладання у ті часи велося мовою латинською. Про це свідчать, зокрема, висловлювання значніших теоретиків, як, наприклад, Теофана Прокоповича, про «правильність вислову та стилістичну доцільність вибору лексики і теми оповіді».

У культурному обігу в різних пропорціях активно функціонували християнські ідеї зі супутнім комплексом літературних і богословських писань, інформація про народні обряди і вірування, які ґрунтувалися на річному рільничому циклові зі специфічним міфологічно-поетичним комплексом обрядової творчості, та пласт ренесансно-барокової літератури шкільного походження.

Ці основні пласти української культури XV–XIX ст. мали свої відмінні мовні і стильові ніші: для християнської літератури властива була церковно-слов'янська мова (більш або менш «попсована» впливом народнорозмовної стихії) й притчевий спосіб формулювання текстів із активним використанням алюзій на Святе Письмо; для народнописаного циклу – українська «народнорозмовна» мова і специфічна міфологічна образність, а для постренесансної барокової літератури – зазвичай латинська, або й польська, мова й використання топосів, алюзій, цитат і криптоцитат із творів античних авторів. Крім того, у різних стильових галузях у XVII ст. функціонує ще польська – державна мова Речі Посполитої.

Використання відповідної мови або ж сукупності мов – макаронічний слововжиток, чи, точніше фразовжиток, – було детерміноване темою, або, як тоді казали – «предметом» – оповіді.

Загалом у літературному процесі синхронно існували кілька стильових галузей; літературні твори могли бути одномовними – якщо автор не виходив за межі певного культурно-поняттєвого пласта, або полімовними, коли автор переходить від одного історико-культурного поняттєвого пласта до іншого у зв'язку з викладом іншої теми в межах одного твору, або макаронічними, якщо автору залежало на синхронному відтворенні й сугестії реципієнтові складного комплексу ідей, запозичених із різних культурно-історичних епох.

Ця складна синтетична мовно-стильова система художнього вираження епохи Бароко певною мірою корелювалася хіба уявленням автора про реципієнта замисленого твору. Якщо ж твір призначався для якнайширшої аудиторії, то його

писали лише латинською мовою. Так само, якщо автору залежало, щоб його твір сприймали як з'явище власне «високої» літератури, він теж повинен був послуговуватися латинською мовою, навіть якщо йшлося про опис етнографічних особливостей певного краю, як, наприклад, у випадку із «Роксоланією» Кленовича.

Узвичаєною практикою було також опублікування того самого твору у різних мовно-стильових версіях; особливо це стосується діяльності канцелярій, які видавали окремі документи для внутрішнього («давньо»українською, «старо»українською, або ж «рутенською») і зовнішнього (латинською мовою) вжитку.

Крім того, у цьому підрозділі проаналізована стилістика латиномовних листів у порівнянні із макаронічними зразками епістолярного жанру різних рівнів – міжособистісних приватних листів.

Як бачимо, в тексті слов'яно/українськомовного листа «До Стефана Яворського» Пилип Орлик застосовує цілу палітру стилістичних засобів, залежно від теми викладу. Крім того, описує події через пряму мову дійових осіб, яку емоційно забарвлює залежно від характеру самих персонажів, залежно від зображуваних подій та з метою домогтися від кореспондента реакції, адекватної до свого наміру. Композиція «Листа до Стефана Яворського» побудована з урахуванням риторичних рекомендацій про «доцільне розміщення матеріалу і доказів», але водночас розвиток сюжету має всі риси белетристичної оповіді. Усі ці риси притаманні не лише українськомовним текстам Пилипа Орлика, а й польсько- та латиномовним.

Порівнюючи версії Конституції 1710 р. із документами ранішого часу – Івана Виговського, Богдана Хмельницького, переконуємося, що цей текст має усі риси жанру політичного договору. Та ж лаконічність у висловах, сухий перелік постулатів, мінімум риторичних прикрас.

Положення Конституції 1710 р. кореняться у підставових рисах світогляду нації, відображають особливості тогочасного світосприйняття. Пилип Орлик використав у Конституції дві основні міфологеми «козацької нації»: релігійну мотивацію чину «*antemurale*» і секулярне прагнення до незалежності. У синтезованому вигляді вони приймають форму хозарської етногенеалогічної легенди, за котрою козаки були споконвік незалежним станом, який на основі угод добровільно служив володарям Київської Русі.

Прозові латиномовні твори, зокрема зразки епістолярних жанрів, містять і утверджують увесь комплекс чільних ідей, який від кінця XVI–упродовж XVII ст. культивувався, апробувався і викристалізовувався усім масивом творів різними мовами – українською, польською та латинською. Латиномовна спадщина, як органічна складова літературного процесу України згаданого часу, демонструє нам спробу витворити задовільні для своєї епохи ідеологеми для новопосталого державного утворення східної Європи – України-Гетьманщини.

Підрозділ 2.5. «Курси нормативних дисциплін» містить аналіз рукописних навчальних підручників (граматик), навчально-теоретичних дисциплін поетики і риторики, а також огляд словників.

У підрозділі 2.5.1. «Граматики» мова іде про граматики – освітні підручники української мови, створені українцем – Іваном Ужєвичем – у Сорбонні.

Граматики латинської мови, як інструмент дидактичного процесу, були впродовж століть цілком стандартизованими. Проте у цьому підрозділі ідеться про латиномовний курс вивчення української мови.

Як приклад засвоєння і використання форми латиномовної граматики можуть слугувати два варіанти – Паризький та Арарський примірники – граматики Івана Ужєвича: «*Grammatica sclavonica scripta per Ioannem Vsevicium Sclauonum celeberrimae Academiae Parisiensis studiosum theologum, Parisiis anno a nativitate Filii Dei 1643*» – «Слов'янська граматика, Іваном Ужєвичем слов'янином, студентом богослов'я славної Паризької та «Граматыка словенская зложена и написана трудом и прилежанієм Іоанна Оужєвича словіянина Лѣта от народження сина Божего АХМЕ (1645)».

Іван Ужєвич спромігся не тільки дати опис системи української літературної мови, але і в теоретичному плані своєї праці стояв на рівні тодішніх філологічних знань слов'янського і європейського світу. Це давало можливість будь-якій особі із академічних кіл ознайомитися з особливостями української лексики, фонетики, наголошування (важливий засіб диференціації омонімів) тощо.

Розуміючи, наскільки латинська мова була поширеною на той час, можна сміливо стверджувати, що вивчення української мови завдяки граматакам Івана Ужєвича ставало загальнодоступним, тим більш, що, як сверджують у передмові «Іван Ужєвич і його граматика» дослідники І. Білодід та Є. Кудрицький, «обидві праці Іван Ужєвич готував для друку» (цит. за: Граматика слов'янська Івана Ужєвича. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/uzhgram/uzp02.htm>).

Інтерес у контексті літературознавчого і неолатиністичного дослідження становить і те, що у другій версії свого підручника – в Аррарському рукописі – Іван Ужєвич описує на прикінцевих аркушах правила українського віршування, роз'яснюючи часокількісні й фонетичні підстави побудови віршованих рядків і наявність рими, як формоутворювального елемента силабічної поезії.

У підрозділі 2.5.2. «Поетики і риторики» проаналізовано зміст переважно рукописних освітніх курсів поетики і риторики.

20–30-ті роки XVII ст. кардинально змінили культурну ситуацію в Україні. Якщо раніше українці змушені були здобувати освіту у єзуїтських колегіумах, а потім – у західноєвропейських університетах, то внаслідок організації Києво-Могилянської академії вони одержали можливість учитися й розвивати науку і літературу в рідному краї.

Новостворена школа насамперед потребувала нових підручників. Для потреб навчального процесу створювали рукописні підручники з граматики, синтаксису, поетики і риторики, філософії, теології. Від 1632 р. – від часу заснування Києво-Могилянської академії – кожен з викладачів готував власний курс з дисципліни, який викладав (у межах традиційних *trivium*'у та *quadrivium*'у); студенти старанно конспектували лекції, оздоблюючи їх орнаментами, покрайніми записами тощо, додаючи до основного тексту словнички термінів, крилатих фраз, списки поетичних

фраз – «зразків» метричних структур античності та своїх власних творів – «шкільних вправ». Ці навчальні курси були цілком оригінальними.

Більшість із цих рукописних курсів мають барокові розбудовані титули, насичені античною, інколи Біблійною топікою. Декотрі мають прості раціональні назви, декотрі у титулах містять нагромадження античних реалій і топосів.

Ці курси поєднували теоретичний матеріал двох дисциплін – поетики й риторики. Мета обох дисциплін – вдосконалити знання латинської мови й навчити студентів філологічної термінології, ознайомити їх з античною метрикою та риторичними засобами, а також зі способами переконання реципієнта, прищепити молоді поняття стилю.

Митрофан Довгалецький у своєму курсі «Поетика» пише: «Користь поезії полягає в тому, що поет, слухач і читач з її допомогою добре пізнають латинську мову... По-друге, завдяки поезії читач вивчає латинську мову, коли він вчиться пізнавати омонімічні слова... По-третє, завдяки поезії слухач добре пізнає латинську мову, коли довідується про походження і значення слів... По-четверте, завдяки поезії оратор добре засвоює латинську мову, коли вивчає властивості частин мови...» (Цит. за: Довгалецький М. Поетика (Сад поетичний). – К., 1973. – С. 43,44).

Одним із основних жанрів, які використовували у щоденному побуті українці, були промови. Європейська теорія красномовства витворила стилістичну теорію, розробила теорію і практику застосування риторичних прикрас, принципи побудови періодів речень, засоби впливу на слухача (ритмізацію періодів, специфіку композиції промов, підбір аргументів тощо). Цю практику використовували у судах, під час політичних дискусій, у процесі міжнародних стосунків. Окремим розділом риторики була гомілетика – теорія побудови церковних проповідей, яка теж ґрунтувалася на античній риторичній теорії.

Від українських урядовців не вимагали писати вірші (це було радше тотальною модою XVI–XVIII ст.), зате вимагали уміти спілкуватися, передусім латинською мовою, і дотримуватись усталених міжнародних формальностей, зокрема, уміти написати листи, універсали, судові та урядові документи. Основні проблеми теоретичного характеру, розглянуті у курсах поетики і риторики, можна звести до трьох позицій:

- ставлення до літератури;
- параметри втілення тем та ідей, тобто система жанрів;
- рівень літературної форми втілення тем та ідей, тобто розуміння авторами – теоретиками і практиками – параметрів досконалості фіксованого тексту як категорії художності.

Цей комплекс знань у більш чи менш повному обсязі побутує в навчальному процесі Києво-Могилянської академії, впливаючи певною мірою на розвиток полімовного літературного процесу в Україні XVII–XVIII ст. Керуючись мотивами вивчення дисциплін поетики і риторики, автори українських курсів XVII–XVIII ст. водночас адаптували на український ґрунт модерну постренесансну теорію літератури й паралельно заснували власну філологічну школу.

Що стосується структури курсів поетик, то зазвичай вони складаються з двох

частин – загальної і часткової (прикладної). У загальній поетиці проаналізовано методологічні питання: це – питання ролі і призначення поезії, співвідношення таланту і поетичної майстерності, проблема мистецького відтворення, вимислу, предмета поезії та інші, споріднені з ними. Обґрунтування самоцінності поетичної творчості, – це новий постулат, якого немає ані в античній, ані в середньовічній теорії.

Натомість прикладна поетика подавала поділ поетичних творів на види і жанри. Властиво тут ідеться про вироблення критеріїв поділу на види і жанри.

Протягом півтора століть років у розвитку шкільної теорії літератури в Україні можна вирізнити три етапи:

– перший – від заснування академії 1632 р. і до кінця (до 80-х років) XVII ст. Наше знання про цей етап доволі умовне з огляду на малу кількість джерел;

– другий етап – кінець XVII (80-ті роки) і до 40-х років XVIII ст. На 20-ті роки припадає перша заборона друку українських книг Петром I й царським урядом; очевидно, що якийсь час це рішення ще не мало впливу на навчальні тексти академії;

– упродовж третього етапу (20-ті – 40-і рр. XVIII ст. *et seq.*) можна простежити поступове згасання української теоретичної і філологічної думки: у другій половині XVIII ст. планомірно провадиться політика вимивання кадрів з України на користь навчальних закладів Росії, редукція українського політичного ладу й культурної традиції загалом. Остаточне завершення латиномовного періоду викладання в Києво-Могилянській академії припадає, ймовірно, на 1784 р. Саме від 1784 р. за наказом Самуїла Миславського викладання в Києво-Могилянській академії переведено на російську мову; йшлося не лише про лексику, а й сама вимова повинна була відповідати фонетиці Великоросії. Крім того, Самуїл Миславський вводить новий предмет – «российское красноречие». І вже за два роки, з 1786 р., викладання в Київській Могилянській академії провадиться виключно російською мовою.

Перший етап становлення теорії літератури в Україні, про який йшлося дещо вище, характерний переважно компіляціями із західноєвропейських курсів. З них вибиралися відомості про метричні особливості віршових структур, про принципи побудови сюжету і стильові риси творів окремих жанрів. Ця інформація слугувала для ознайомлення українських студентів з особливостями античної стилістики та риторики й оволодіння навиками писання поетичних творів та мовлення латинською мовою, адже найпопулярнішим жанром була промова – судова, політична тощо. Без цих навиків тогочасна людина не могла претендувати на репутацію «освіченої», відповідно, й на успішну реалізацію кар'єри.

На другому етапі становлення теорії літератури українські поетики й риторики відійшли від еkleктичного набору відомостей з різних джерел і стали цілісним органічним викладом теоретичних знань у достатньому обсязі. Цю тенденцію добре репрезентує поетика «Три книги про поетичне мистецтво» Теофана Прокоповича (1705). Не випадково саме його поетику Георгій Кониський розпорядився 1786 р. опублікувати друком.

Третій етап можна проілюструвати поетикою Митрофана Довгалевського (1736). Це – одна із перших спроб застосувати теоретичні знання ренесансу для характеристики специфіки місцевого літературного процесу й особливостей світогляду українських митців. У поезиці Митрофана Довгалевського акцент переноситься з жанру епічної поеми (як це бачимо у курсі Теофана Прокоповича) на епіграматичну творчість, яка для барокової української поезії є не лише «мікроформою», а й першоелементом усіх інших жанрових форм, хоча насправді йдеться про синтез обох видів поезії.

І в теорії, і в поетичній практиці доби простежуємо відсутність певних рис, притаманних Ренесансові в Західній Європі. У ренесансно-барокових творах в Україні слабо виражені, або й відсутні світоглядні течії «ренесансного індивідуалізму», «ренесансного віталізму». Натомість в обох шарах творчості – і в елітарній поезії «високого» бароко, і в «низовому» – козацькому бароко – домінує суспільна заангажованість: теми суспільно-політичного напрямку активно розробляються у творах найрізноманітніших жанрів, які за тематичною ознакою можна визначити як морально-учительну, декларативну поезію.

Час написання поетик (кінець XVII–початок XVIII ст.) – це час становлення Гетьманату. Українські педагоги намагаються водночас спонукати молодь до творчості на сучасні, актуальні їй, сказати б, «україноцентричні» теми. Можливо, саме тому курси останніх десятиліть XVII–початку XVIII ст. охоче цитують вірші авторів хронологічно раніших поетик, які, незалежно від того, чи вони були переспівами античних творів чи новотворами, практично завжди опрацьовували українську тематику.

Елітарна творчість – а саме такою і була за своєю суттю епічна поезія – так чи інакше була заангажованою на витворення новітніх ідеологем, замовником яких була як державотворча верства козацької старшини, так і дрібна покозачена шляхта, яка «влилася» у козацькі лави і намагалася продовжити традицію князівських родів та української магнатерії. Одним із завдань, покладених на освітній заклад рівня Києво-Могилянської академії, було створити новітній епос, який став би чинником літературної легітимізації Гетьманату (у постренесансні часи це мало особливе значення), сформулювавши в такий спосіб новітні міфологеми, які б узаконили існування нової державної формації у Центрально-Східній Європі.

Підрозділ 2.5.3. «Лексикографічні праці» інформує про процес укладання словників у Києво-Могилянській академії. Протягом XVI–на початку XVII ст. українці вчилися латини за посередництвом тих живих мов, у країнах побутування яких навчалися: насамперед за посередництвом польської, а також німецької чи італійської. Тобто використовували з навчальною метою відомі на той час латинсько-польські, латинсько-німецькі, латинсько-італійські словники. Десь аж після 30-х років XVII ст. можна говорити про саму можливість появи латинсько-українського словника: з цього року починає функціонувати Києво-Могилянська академія (колегія), і для навчального процесу могли б уже знадобитися такі словники з огляду на домінуючий контингент власне «роксоланських спудеїв». Аж 1685 р. датовано перший підручник поетики, де є опис «слов'янського» вірша. Без сумніву, введення

у нормативні курси матеріалу про слов'яно- й україномовні віршовані форми, як і виникнення латинсько-слов'янських/українських лексиконів, треба пов'язувати із виходом на кін української історії козацтва, шляхетсько-старшинської його верстви, із політичною діяльністю Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, тобто із розвитком Гетьманщини. Про це свідчить і поява «Граматики словенської» Івана Ужевича у Сорбонні у середині XVII ст.

Підтвердженням цієї думки можуть бути збережені латинсько-слов'янські словники. Це – латинсько-слов'янські й латино-українські (latinoruthenicum) версії латинської поліглоти Амброзія Калепіна, укладені київськими ченцями-філологами василіянами Єпіфанієм Славинецьким та Арсенієм Корецьким-Сатановським. Копії цих словників розкидані по бібліотеках різних країн і мають різні назви: «Лексикон латинській з Калепіна переложений на славенски лѣта от создания мира 7150 [1642]» (317 аркушів), «*Dictionarium Latinosclavonicum operi Ambrosii Calepini (seruata uerborum integra serie) Conformatum studio atq[ue] opere reuerendorum in Christo patrum Epiphaniі Slawienickii e[t] Arsenii Koreckii Satanouiensis Ordinis S. Basilii Magni. Moschoviae anno reparatae salutis 1650*» (205 аркушів), «Лексикон латинській з Калепіна преложений, или преведений на славенській діалект. Лѣта от создания мира 7193 [1685]» (825 аркушів), «*Dictionarium latinoruthenicum...*». Загалом відомо більш як десять рукописних копій, лише у двох згадано імена укладачів: у московському списку 1650 р. та у так званому “паризькому”.

«Лексикон латинський...» Єпіфанія Славинецького – найбільший за обсягом староукраїнський словник. Реєстр його налічує близько 27 000 слів (у Лексиконі Памви Беринди – близько 7 000). «Далеко багатша його перекладна частина», – так характеризує цей унікальний твір Василь Німчук. «Українсько-латинський словник, спертий у двох третинах на польсько-латинський словник єзуїта Гжегожа Кнапського..., вчетверо менший об'ємом від латинського й охоплює всього 7 500 гасел», стверджує Олекса Горбач.

«Лексикон латинсько-слов'янський» Іоана Максимовича датований 1724 р. Із передмови автора словника довідуємось, що він укладав свій словник протягом шести років (1718–1724). За основу Іван Максимович обрав словник Гжегожа Кнапського.

Зберігся ще унікальний українсько-латинський рукописний словник “Лексикон словено-латинській трудолюбием иноков Арсенія и Єпіфанія в богоспасаемом градѣ Москвѣ составлений”.

Перший з названих словників датується 1642 р., тобто виник через десятиліття після заснування Києво-Могилянської академії, наступна копія укладена 1650 р., себто створена через рік після проголошення Гетьманщини Хмельницьким 1649 р., а третя із названих копій датована 1685 р.: тим самим, що й поетика “*Fons Castalius...*”, де й бачимо першу згадку про “слов'янську” техніку віршування.

Філологічна праця велася в часи Гетьманщини у двох напрямках: нормативні курси з року в рік відображали теоретичні висновки, вироблені викладачами шкіл різних рівнів у процесі викладу нормативного матеріалу. Ці постулати стосувалися тогочасного українського культуротворчого процесу, а головним їхнім завданням

було: дати відповіді на питання, які турбували тогочасних фахових філологів – працівників канцелярій, укладачів словників, авторів літературних творів тощо.

Другий напрям – прикладний: створення словників.

Головним завданням Києво-Могилянської академії було навчити студентів доброї латинської мови, підготувати їх для ймовірної канцеляристської діяльності (простіше кажучи, виховати і підготувати на доброму фаховому рівні нову українську державну бюрократію). Проте «перспективним» наслідком діяльності академії стало зародження філологічних дисциплін в Україні–Гетьманщині.

Програмою-максимум навчального і наукового процесу в Києво-Могилянській академії передбачалося налагодження повноцінного культурного процесу в Україні: розвиток лексикографії, мовознавчих студій, зародження літературознавчих дисциплін, розвиток літературного процесу.

Волею історичного випадку ці процеси перемістилися з України у нові імперські центри – Москву і Петербург.

Третій розділ «ОСНОВНІ ЖАНРИ І ТЕМИ ЛАТИНОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНИ» складається із трьох підрозділів і становить спробу теоретичного осмислення, узагальнення фактів, викладених у процесі аналізу конкретних латиномовних прозових і віршованих творів XV–XIX ст.

У підрозділі 3.1. «Жанри латиномовної галузі літературного процесу XV–XIX ст.» дана класифікація найбільш вживаних авторами жанрів латиномовної літератури означеного часу.

В ідеалі система жанрів епохи Бароко повинна містити усі жанрові форми, описані у поетиках і риториках, а також традиційно наявні у ранішому літературному процесі України. Усталені в межах загальноєвропейського процесу жанрові форми зазнавали впливу місцевої літературної традиції; в процесі синтезу традиційних місцевих жанрових форм і пропонованих курсами поетик і риторик виникали власне барокові різновиди літературних творів, які мали своєрідні ознаки.

Нині в українському літературознавстві генологічні студії перебувають у зародковому стані. Спорадично до цього питання зверталися різні дослідники, зокрема, Дмитро Чижевський та Дмитро Наливайко. Найновіше відоме автору опубліковане дослідження з генології – це «Генологічні концепції фунерального письменства в Україні XVII–XVIII ст.: основні напрямки досліджень» Ольги Циганок.

Дмитро Чижевський називає «сім видів» літературних творів, які побутували у літературному процесі епохи Бароко: лірика, епос, повість, драматичні жанри, проповідні жанри, хроніки, трактати.

Дмитро Наливайко у статті «Культурно-історичні спільноти й міжнаціональний літературний процес (на матеріалі літератур Середньовіччя)» подає своє бачення жанрово-видової структури літератури Візантії на різних стадіях її розвитку. Дослідник констатує: «Знаходимо в ній широкий, якщо не повний спектр жанрів античного походження як класичної, так і елліністичної епох: елегії, буколіки, епіграми, епістоли, епічні, дидактичні, сатиричні та інші поеми, діалоги, трактати, біографії, історіографічні жанри тощо». Зауважуючи, що «жанрова система

латиномовної ренесансної прози йде від античної моделі й цілком відрізняється від системи сучасної прози», Дмитро Наливайко називає тут історіографічні жанри, зокрема біографію, ораторські жанри (промови, дискусії, декламації), епістолографічні жанри (листи, послання), твори філософської й наукової тематики, зокрема жанр трактату, а також полемічну літературу, жанр памфлету, жанр діалогу.

Наше дослідження ґрунтується на чвертьстолітній практиці розшифрування із рукописних оригіналів, перекладу і вивчення особливостей різножанрових прозових і віршованих латиномовних текстів. На основі проаналізованого матеріалу можемо ствердити, що впродовж XVI ст. основними жанрами віршованої літератури були панегірики епічного плану – поеми більшого обсягу, які за тематичними ознаками можна поділити на п'ять видів: епіталамії (віншувальні твори з нагоди весілля), генетліаки (твори з нагоди народження), епінікіони (твори про перемогу, переможну війну), епіцедіони, або епіцедії (похоронні пісні), епітафії (слово на погреб, віршований напис на могилі), трени ([жалобні] плачі). Узагальненою назвою усіх жанрових різновидів перелічених творів є поняття «панегірик».

Варто зауважити, що термін із грецьким закінченням (епіталаміон) наявний насамперед у творах, присвячених кланові князів Острозьких. Інші терміни, які трапляються у назвах на позначення творів цього жанру – [versus/poema/carmen] nuptialis (лат.: весільний, шлюбний) та connubialis (сімейний, шлюбний). Епіталамами називає свої твори Павло Русин, вживаючи при цьому й синонімічну назву: («Epitalamion, hoc est carmen connubiale...»). Прикладами епінікіонів, зокрема, є поема Симона Пекаліда «Війна під П'яткою проти низових» та польськомовна «Перемога над турками під Теробовлею 2 липня 1524 р.» Прикладом епіцедіону може слугувати польськомовна поема «Epicedion, to iest żałobny wirsz <...> o zasnym a wiecznej pamięci godnym książeciu Michale Wisniewieckim...» (1584). Не зважаючи на польську мову написання, твір демонструє повний арсенал композиційних, риторичних, синтаксичних і лексичних засобів, властивих для художніх творів епохи Бароко. Найвідомішими авторами епітафій серед українських латиномовних авторів були Теофан Прокопович, Митрофан Довгалевський. Треном Юрій із Тичина назвав свій твір з приводу смерті короля Сигізмунда, нині втрачений.

Твори названих жанрів – це переважно «вінці поем», які мають складну архітектоніку, куди автор вкомпоновує менші віршовані твори різноманітних жанрів: епіграми, емблематичні вірші; часто писані різними мовами з виділенням готичним шрифтом польськомовних віршованих частин й антиквою – латиномовних та з позначенням маюскулами числових величин.

За тематичними ознаками автори латиномовних творів культивували панегірики церковним діячам і видатним світським особам, своїм друзям та учням, а також морально-дидактичну поезію, пов'язану з освітньою діяльністю та поетичною творчістю. Крім названих, усі автори писали латиномовні твори релігійного змісту.

Творчість Павла з Кросна, Юрія з Тичина, Григорія Чуя зі Самбора – явище перехідного періоду. Незважаючи на те, що творчість цих авторів у повній мірі відображає усі теми, жанри і мотиви Ренесансу, значна частина їхньої літературної спадщини жанрово й тематично належить попередній епосі. Твори релігійного

змісту: марійні, твори різдвяного і пасхального циклів свят, духовна поезія, панегірики святым, описи церковних свят, своєрідні віршовані молитви, які містять роздуми авторів про суть і якість життя. Однак ці твори сугерують не аскетичні мотиви, притаманні поезії Середньовіччя, а є зразками філософської, релігійно-медитативної лірики.

Деякі твори важко піддаються жанровій кодифікації, як, наприклад, поема «Роксоланія» Себастьяна Фабіяна Кленовича. Цей твір суміщає в собі декілька тематично різних частин. Іван Франко схильний вважати цей твір різновидом фольклорних студій, називаючи її етнографічною поемою. Натомість Дмитро Наливайко визначає цей твір, як «описову» поему. Проте точніше було б визначити жанр поеми як «історико-мемуарну» (відомо, що автор писав цей твір упродовж 15 років: Себастьян Кленович приїхав до Львова близько 1570 р., твір опубліковано 1584 р.), або ж, за тематичними ознаками, як «описово-краєзнавчу».

Упродовж Ренесансу і постренесансних епох жанри ідилій – образків з життя пастухів (буколів) та землеробів (георгік) – виразне наслідування творчості Вергілія та Теокріта – були дуже популярними (згадаймо про творчу спадщину ще одного латиномовного поета – Григорія Чуя зі Самбора).

Поему «Пісня про зубра» Миколи Гусовського можна назвати ліро-епічною поемою. Осібно стоїть і поема «Самоенае Воруственідес». Це віршований історіографічний твір, який має всі ознаки художньої літератури, властиві творам епохи Бароко. Про це йтиметься у підрозділі «Художність творів епохи Бароко».

Дуже поширеними жанровими різновидами впродовж XVI–XVIII ст. були елегія та ода. Елегією можна назвати присвяту Юрія Дрогобича папі римському (переважно її кваліфікують як «вірш-медитацію»), ґрунтуючись на метричних (елегійний дистих) і тематичних ознаках. Елегії та оди писали: Юрій з Тичина, Григорій Чуй, Стефан Яворський, Іларіон Ярошевицький, Теофан Прокопович, Партеній Родович, Григорій Сковорода, Василь Довгович. Два названі жанри можна з повним правом назвати найпопулярнішими серед авторів, які писали віршовані твори латинською, польською та українською мовами; за частотою вживання ці жанри поступаються лише епіграмі. Деякі з авторів латиномовних віршованих творів використовують назву елегія як синонім епіцедіону, епітафії та ненії на основі етимології назви та рекомендацій нормативних курсів поезики («*flebilis elegia*» – «плаксива, жалобна елегія»).

Твори епіграматичного жанру настільки часто трапляються у спадщині авторів XV–XIX ст., що ця тема заслуговує окремого дослідження. В епіграмі допускалася і часто наявна кінцева та внутрішня клаузула віршових рядків (рима). Це – леоннінський вірш.

Емблематична поезія, разом з епіграмою, стала квінтесенцією естетики епохи. У цих творах, як і в одах та елегіях, часто наявні акро-, мезо- та телевірші, а також – це притаманне усім віршованим творам різними мовами – маюскульні виділення букв, числові значення яких у сумі дають позначення року написання твору, або ж дня, місяця і року, коли відбувалося весілля, року народження дитини, часу кончини або віку померлого тощо.

Популярність емблематичних віршів можна пояснити наявністю зображень гербів буквально у кожному панегіричному виданні, не зважаючи на те, чи панегірик був створений на пошану магната, чи князя церкви, чи простого шляхтича, чи міста, чи цехової організації тощо. Кожне із цих зображень супроводилося віршовим описом вексиліграфічних особливостей герба, які в уяві автора символізували чесноти адресата панегірика.

Фігурні вірші у формі «кургану слави», віршів-гербів, «тріумфальних арок», символічних хрестів, квітів чи плодів, віршів-інскрипцій тощо теж містять акро-, мезо- і телевірші, маюскульні або інакше виділені написи-вставки, демонструють візуально-сміслову єдність тексту бароко.

Окремим жанровим різновидом із розмитими ознаками була байка-fabula. Насправді це був вид «шкільних вправ»: автори курсів поетики XVII–XVIII ст. розуміли цей жанр як «сюжет» (лат. *fabula*); так у поетиках називали декілька способів видозміни метрики, теми, стилістики оригінального тексту. Водночас у літературній практиці бачимо усталення ознак власне байки – алегоричного віршованого твору ліро-епічного жанру.

У масиві прозових творів латинською мовою маємо велику кількість наукових трактатів і підручників з різноманітних дисциплін, а також лексикографічних праць. Крім того, нормативні документи доби – універсали, накази. Також історіографічні твори – хроніки, літописи, які переважно не мають ознак художньої літератури, проте становлять цінне джерело історичних даних та є цікавим предметом для аналізу свідомості конкретної епохи й історії ідей.

Окрему групу становлять промови, проповіді, суспільно-політичні й полемічні трактати та публіцистика, позначені сильним впливом риторичної доктрини, що наближає ці жанри до художньої прози. Усі ці жанри наявні у спадщині Станіслава Оріховського.

З масиву історіографічних творів можна виділити пласт мемуарної прози й текстів епістолярного жанру, яким притаманні елементи художності, наративності. Епістолярні твори, особливо більшого обсягу, є різновидом наративних художніх творів і водночас прототипами-зародками пізніших белетристичних жанрів.

Підрозділ 3.2. «Провідні мотиви та чільні ідеї латиномовної літератури XV–XIX ст.» демонструє основні теми латиномовної літератури, які були проаналізовані у другому розділі, та їхнє втілення у чільних латиномовних документах XVII – поч. XVIII ст.

У творчості авторів XV–XVI ст. Юрія Дрогобича, Павла з Кросна, Івана з Туробіна, Юрія з Тичина, Григорія Чуя із Самбора наявні мотиви похвали поезії, звеличення наукової праці та поетичної творчості, зокрема книги, як результату творчості людської особистості, постулат дотримання підставових християнських вартостей у суспільних стосунках – між окремими людьми, між громадами, етносами тощо. Як антитезу до цих ідей, можна розглядати наявність комплексу творів релігійно-полемічної (антикатолицької, антиуніатської) тематики та антиісламської, актуальної в контексті європейсько-турецьких воєн.

Така «антитетична повнота» етико-естетичних, суспільних ідей характерна для

свідомості й світосприйняття епохи Бароко; саме у процесі протиставлення, зважування важливості тих чи інших ідей, мотивів проявляється їхня вартість, «вагомість» для конкретної культури і водночас виникає певна «напружена», проте збалансована рівновага, яка уможливорює саму екзистенцію культури Бароко.

У латиномовних творах поширений мотив «ренесансного патріотизму» – глорифікації рідної землі або ж країни проживання. Цю ідею втілено у пасторальних, ідилічних описах краю, мальовничому змалюванні міст, прославленні навчальних закладів та їхніх добродіїв і покровителів, величальному зображенні церковних достойників, які виконують свою місію у відповідному краю, а також в описах творчих товариств, які культивують насамперед літературну творчість.

Окрему групу становлять твори, які містять опис життя і літературної діяльності античних авторів. Глорифікація «otium» – мистецької, зокрема літературної творчості – постійний топос і провідна тематика ренесансної та постренесансної літератури. Дуже поширений традиційний ренесансний топос порівняння книги із джерелом.

Поширений також мотив самовиправдання автора перед читачами/читачем і звернення до в'їдливого критика. Вірші під назвою «До Зоїла» або «Проти Зоїла» наявні у спадщині майже кожного автора XVI–XVIII ст.

Малі жанрові форми – епіграми й оди – часто писали як вступні твори до републікацій творчої спадщини античних авторів або ж публікацій творів учнів і друзів автора. Так виникли специфічні жанри віршованих і прозових вступів.

Проблеми «ідеальної держави», «ідеального володаря» й «ідеального підданого» розробляв у своїх творах Станіслав Оріховський. Цей інтерес виник у нього ще в 30-х роках XVI ст. – у час навчання в німецьких університетах. Полеміст у другій зі своїх «Турчик» порівнює «демократичну» систему держави (яку він вбачав у державному ладі Речі Посполитої) із «деспотичною» (на прикладі державної системи Османської імперії).

Мотив «ренесансного патріотизму» розвинувся у латиномовних творах у декілька ідеологем, завданням яких було ствердити самотність культури України. В умовах децентралізації держави, наявності регіональних політичних еліт, магнатських осередків особливо в кінці XVI–першій половині XVII ст. виникають легітимізуючі епоси українських країв – Острожчини, Вишневецьчини тощо. Залежно від регіону написання того чи іншого твору, «столицями» – центрами політичного і культурного розвитку на українських землях – автори проголошують то Остріг, то Львів, то Київ; пізніше, у другій половині XVII ст., до цього переліку додалися нові центри Гетьманату: Батурин, Черкаси, Глухів.

Покликання на Церковну історію та/або на «античні аннали», в українському літературному процесі другої половини XVII – початку XVIII ст. активно функціонують основоположні для нової української літератури міфологеми «Києва–Трої», «Києва – нового Риму», а також «Києва – другого Єрусалиму». Особливу роль у літературних текстах відведено також Дніпрові-Бористену, який є символом краю, аналогічним до Києва.

Засобами створення позитивного образу «землі», краю стають й

міфологізовані описи географічних об'єктів на підвладній території: рік, гір, великих лісових масивів, або ж церковних осередків, монастирів. Насамперед це стосується Печерського монастиря як містичного символу Києва.

Острог у ролі культурного і політичного центру «руських» земель – «райське» місто над повноводою Горинню – фігурує у поемі Симона Пекаліда «*De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis...*» (1600), натомість «Роксоланія» (1684) Себастьяна Кленовича і «*Samoenae Borysthenides*» (1620?) відводять цю роль Києву.

Що стосується процесу генерування міфологем та їхнього пристосування до потреб нового суспільства в Україні, то від середини XVII ст. – з часу утворення Гетьманату – цей процес переходить у сферу прозової літератури: на зміну віршованим панегіричним творам приходять міжнародні договори й міждержавний епістолярій як головні засоби міждержавної комунікації. Саме у межах цих жанрів, а також гетьманських універсалів концентрується процес витворення ідеологічного забезпечення для українців. Найбільш інформативним у цьому плані латиномовним документом є текст Конституції 1710 р. Він містить синтез практично усіх міфологем, які генерувалися авторами латиномовних творів упродовж XVI – XVII ст., у тому числі й тих, які наявні у гетьманських універсалах та міжнародних угодах.

У підрозділі 3.3. «Художність літератури епохи Бароко, зокрема латиномовної галузі» описано, як на основі ренесансного принципу «*imitatio*» творилася художня дійсність літератури епохи Бароко і як її можна декодувати і розуміти нинішньому реципієнтові.

Принцип «*imitatio*» – наслідування «класичних», довершених у поняттях теорії ренесансу античних зразків – найочевидніша риса ренесансної і барокової літератури.

Творчо застосовуючи положення Арістотеля, Горація, пізніших ренесансних теоретиків – Юлія Цезаря Скалігера, Мацея Сарб'євського, Якова Понтана, а головню аналізуючи варіанти побудови фабули творів античних епіків, автори українських курсів формулювали основоположні вимоги до епічної оповіді, головними серед яких були категорії вимислу, відповідності, адекватного риторичного декору. На українському ґрунті категорія відповідності одержала й ідеологічне навантаження: українські теоретики в межах естетики синтетичного за своєю природою стилю Бароко намагаються узгодити принцип наслідування античної літературної спадщини із українським християнським світоглядом.

Одним із виявів художності творів епохи Бароко є виклад від імені міфічних персонажів. Саме в такий спосіб побудовано поему «*Samoenae Borysthenides...*», де оповідь ведеться від імені «*Borysthenius Heros*» – «Генія Дніпра».

Різновидом вкомпонованих промов було також використання принципу відлуння – «Ехо». Широковживаний бароковий риторичний засіб є немов алегорією поетичної творчості, яка робить безсмертною славу героя, розносячи вість про нього по всьому світі.

У контексті викладу про художність творів Бароко дуже важлива роль триад, троїстого принципу компоновання літературного матеріалу. Зауважмо, що триада

була найбільш «легітимним» принципом естетики бароко, бо коренилася і в античній, і в християнській традиціях.

Надзвичайно багатий візуальний інструментарій творів бароко. Якщо навіть не брати до уваги власне фігурних віршів чи загадок, маємо цілий арсенал художніх засобів, які апелювали до візуального сприйняття реципієнта Бароко. Насамперед це усі види акровіршів, вірші з анафорами й епіфорами, хроностихи (кабалістичні вірші), але також емблематичні вірші, зокрема геральдичні.

Найбільш поширеними із візуальних віршів були акровірші. Інколи автор використовував лише один вид акровірша, іноді бачимо у віршованому творі весь набір водночас: акро-, мезо- й телевірш. Як приклади акровіршів можна назвати партії Поллукса й Кастора із «Еклоги» Григорія Чуя зі Самбора.

Варіантом графічно-візуальних віршованих творів є віршові рядки із маюскульними анаграмами, у яких закодовано імена авторів, або ж героя твору.

Інколи автори латиномовних творів для ствердження своїх ідей використовували хроностихи. Прикладом може бути твір Василя Довговича «Gratulatio pro novo anno Andreae Bacsinszky, episcopo Munkacsiensi anno 1803» («Привітання мукачівському єпископу Андрею Бачинському з нагоди нового 1803 року»). «Привітання» закінчується хроностиховим двовіршем:

**Me qVoqVe qVaeso tVos Inter soClato CLientes,
QVos nutrIt fIDeI paX pIetate tVae.**

Це числове позначення римськими цифрами – MDCCLXVVVVVІІІІІ – означає 1797 рік. Василь Довгович завершує своє новорічне привітання з новим 1803 роком закодованим у хрононаписі числом 1797. Справа в тому, що 1793 р. владика Андрей Бачинський переніс школу із с. Коритияни під Ужгородом до самого Ужгорода, 1794 р. в Ужгороді на основі цієї школи відкрито вчительську препарандію (підготовчий курс семінарії) з руською, як тоді казали, тобто українською мовою викладання для українського етнічного населення, а 1797 р. опубліковано руський буквар (перевидання 1779 р.). Саме рік виходу букваря – підручника для початкових класів – українською мовою для етнічних українців й закодовано у прикінцевому дистихові цього твору. А Василь Довгович у такий спосіб намагається підкреслити патріотизм духовного пастиря закарпатських українців, наголосивши на заслугах владика у справі розвитку національної культури, освіти, книгодрукування.

І візуальне, і змістове навантаження несуть віршовані твори з анафорами й епіфорами, коли автор нагромаджує риторичні звертання й риторичні питання, підсилені анафоричним повтором питальних та заперечних часток.

Дуже поширеним різновидом емблематичних віршів є гербові або ж «гербовні», а також цікаві випадки авторського тлумачення геральдичних символів гербів адресатів: це було постійним елементом і дрібних творів «на випадок», і великих панегіричних поем.

Імітаційні акценти – цитати, криптоцитати, центонні вірші, метафоричне використання античної ономастики і топіки – усі ці риси у сприйнятті читача епохи Бароко були ознаками художності твору, проте сама імітаційна природа ренесансної

літератури стримувала розвиток національно-своєрідних жанрових і видових форм новоевропейських літератур, у тім числі й латинською мовою. Пізніша латиномовна творчість засвідчує активний пошук новаторських ідей та форм. Упродовж XVII ст. простежуємо дуже цікаве нове явище: обігрування у творах латинською мовою української лексики. Прикладом може бути твір «De Bohdano Chmielnicio versus» («Вірш про Богдана Хмельницького»).

Усі перелічені способи подачі текстового матеріалу коренилися у світосприйнятті й психології тогочасної людини. Латиномовній літературі України притаманні усі риси, зафіксовані дослідниками корпусу україномовної літератури XVII–XVIII ст. Це свідчить про те, що література чужими мовами – латиномовна й польськомовна – була органічною складовою літературного процесу України.

Проте латиномовна література, починаючи із другої половини XVI ст., була основним донором нових жанрових форм, засобів художнього вираження. Мотиви, теми та ідеї усіх трьох галузей — україно-, польсько- та латиномовної — літературного процесу ідентичні й відображають зміни світосприйняття українців на етапі становлення національної самосвідомості.

Аналізуючи склад і зміст публікацій XVII – першої половини XVIII ст., доцільно говорити також про гіпертекстову організацію літературних творів і форм їх публікації. Трирівнева система візуальнозмістової подачі матеріалу в поєднанні з переважно багатомовними текстами (які візуально роз'єднані й акцентовані різними шрифтами: готиком, антиквою), окремі тези й ідеї у яких виділені анаграмами, акронаписами та хронограмами, насиченість тексту риторичними засобами, античною топікою та впізнаваними реципієнтом криптоцитатами, котрі прогнозовано викликали асоціації з античними творами або/та алюзії на Святе Письмо, – усі ці елементи в сукупності створювали багатовекторне й багаторівневе семантичне поле, яке адекватно відображало особливості світогляду й світосприйняття людини епохи Бароко.

У ВИСНОВКАХ, які мають власний титул: «**ФУНКЦІЇ ЛАТИНОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ РАНЬМОДЕРНОГО ЧАСУ**», підсумовано виклад про жанрові, тематичні і стилістичні особливості латиномовної галузі літератури України упродовж XV–XIX ст.

Наголошено, що латиномовна література є невід'ємною і повноцінною складовою літературного процесу України. У певних моментах саме латиномовна література забезпечувала українській літературі повноцінне існування та функціонування у системі європейської культури.

Ренесанс став поворотним пунктом духовного життя Європи. Суть загальноєвропейських культурних процесів упродовж цієї епохи полягала у поступовому переході від середньовічних аскетичних світоглядних стереотипів до ренесансного гуманістичного світогляду. Другим виміром загальноєвропейських процесів XV – початку XVIII ст. стало формування новітньої системи жанрів, яка з незначними змінами функціонує і сьогодні. І, нарешті, третій аспект змін у культурі Європи ранньомодерного часу – це утвердження поняття самоцінності мистецтва,

зокрема літератури, адже головними рисами новітньої європейської особистості, були інтелектуальна культура, свобода мислення, багатство внутрішнього світу та емоційних переживань.

У XV–XVI ст. вихідці з різних регіонів України здобувають вищу освіту у західноєвропейських університетах. Після здобуття наукових ступенів вони не втрачають контактів із своїми «*alma mater*» – освітньо-культурними осередками; творять переважно латинською мовою, часто вдаючись до описів рідних місць незалежно від місця проживання й ведучи постійний мистецький діалог поміж собою. Головними рисами новітньої європейської особистості, були інтелектуальна культура, свобода мислення, багатство внутрішнього світу та емоційних переживань. Так твориться латиномовний літературний процес, який вводить українські землі й українську тематику в загальноєвропейський культурний процес. Цей період – останню чверть XV–XVI ст. – можна вважати часом зародження латиномовної літератури в Україні. Його можна умовно назвати “русинським” – за самоназвою більшості авторів того часу.

Апогей розвитку латиномовної літератури в Україні припадає на XVII ст. – головно після заснування Києво-Могилянської академії (1632) і до 40-х років XVIII ст. Цей (другий) період можна умовно назвати “роксоланським”: саме така самоназва домінує у більшості документів та літературних творів того часу, а постренесансна латиномовна література – новолатинська творчість, взорована на класичні античні взірці – стає взірцем стилістики вислову, донором жанрових форм і виражальних засобів, що сприяло формуванню новоевропейських національних літератур ранньомодерного часу, зокрема й української.

Натомість упродовж XVIII–XIX ст. латиномовна галузь літератури в Україні поступово згасає; хоча й фіксуємо ще у XIX ст. публікації літературних творів латинською мовою.

Звернення українців до латинської мови закономірне, адже саме вона виконувала упродовж століть у Європі функції літературної мови, мови Церков, політичних зносин, мови мистецтва і науки. Виразальні можливості латинської мови на той час були набагато більшими, аніж будь-якої новоевропейської. Зрештою, латинську мову активно використовували на українських етнічних землях ще починаючи від XIV ст., насамперед, для міжнародної комунікації. Потреби освітнього процесу латинською мовою сприяли розвитку в Україні філологічних дисциплін, зокрема лексикографії. Латинська мова використовувалася і для творення літературних текстів.

Що стосується літератури, то найочевиднішою ознакою ренесансної літератури є наслідування жанрової палітри й тематичних особливостей літератури античної, насамперед римської: активне використання топіки, образних засобів, алегоричне використання реалій античної культури для збагачення інструментарію художнього вираження. Ідеться не лише про адаптацію в український літературний процес загальноєвропейської жанрово-видової системи, нових віршових розмірів і нових систем віршування, що було властивим для “шкільної освіти”, а насамперед про утворення особливої художньої метамови, яка давала можливість «виразити, але

не сказати», а відтак і розвиток специфічної художності – «красного письменства», – яке поклало початок утвердженню розвинутої стильової палітри новітньої української літератури – класичної художньої української літератури.

Узагальнюючи, можна ствердити, що латинська мова та латиномовна література впродовж названого періоду – XV–XIX ст. в Україні – виконувала такі функції:

1. Комунікативна функція:

- спілкування з іншими країнами Європи;
- латинська мова протягом кінця XVI – початку XVIII ст. успішно функціонувала також як мова спілкування в Україні, особливо якщо йдеться про елітні верстви;
- засіб мистецького спілкування у вигляді жанрів панегіричної, любовної та епіграматичної поезії, гратуляційних промов, наукових, політичних та релігійних диспутів, судочинства. Макаронічна літературна спадщина, зокрема творчість «мандрівних дяків» та травестія Івана Котляревського «Енеїда», засвідчують всеохопність латиномовної творчості на «низовому», «середньому» та «високому» стилістичних рівнях барокової літератури.

2. Ретрансляційно-дидактична функція:

- усі тогочасні освітні курси – *trivium* та *quadrivium* – читали латиною;
- латиномовна література й переклади грецькомовних творів латинською мовою надавали українцям можливість засвоєння жанрової палітри, стильових особливостей та поняттєвого апарату європейської культури, починаючи з античної епохи.

3. Функція стимулятора зародження і розвитку філологічних, філософських та політологічних дисциплін:

- під впливом ренесансних дисциплін розвивається філософія в Україні;
- у контексті ренесансної освіти зароджуються дисципліни поетики й риторики;
- задовольняючи потреби освітнього процесу й наукового дискурсу, розвивається лексикографія;
- внаслідок знайомства з модерними західними політологічними теоріями в умовах пошуку адекватної дієвої політичної системи в Україні створюються теоретичні моделі політичних систем, які відповідають народній традиції та могли б, за умови їхнього втілення, вирішити проблеми національної й державної екзистенції.

4. Функція стимулятора зародження і розвитку модерної жанрової системи, аналогічної потренесансній європейській.

5. Функція стимулятора формування понять літературної творчості та художньої літератури.

6. Методологічна функція:

- риторика виконувала функцію теорії літератури;
- античні та постренесансні історіографічні та філософські твори стали зразком наукової методики дослідження й осмислення історичних процесів;
- латиномовна література й переклади грецькомовних творів латинською мовою удоступнювали українцям зміст дисциплін та методику наукового дослідження Ренесансу;

- латинська мова була засобом власних науково-теоретичних досліджень, забезпечуючи водночас участь у міжнародному академічному дискурсі;
- українські інтелектуали, намагаючись виразити власні ідеї, які водночас можна вважати й загальнонаціональними, взоруються на засоби, прийняті в інших європейських культурах і так витворюють модерні ідеї, переосмислюють традиційні вартості в дусі епохи. Як приклад, можна взяти хоча б сарматську легенду (яка на українському ґрунті перетворюється у хозарську етногенеалогічну легенду), а насамперед – популярну в Європі теорію суспільного договору як способу виникнення держави, яку українська еліта поклала в основу Конституції 1710 р. – Конституції Української гетьманської держави.

Зміст названих процесів у культурі України XV–XVIII ст. полягав не у простому запозиченні готових жанрових форм та ідей, – це був складний синтез новітньої інформації з місцевою літературною та інтелектуальною традицією.

Деякі з названих функцій є чинними й сьогодні. Зокрема, упродовж XX–XXI ст. можна виокремити:

- загальноінформативну функцію: знання мови на пасивному рівні – рівні наукової термінології;
- функцію інспірації перекладацької творчості;
- функцію ознайомлення з античною культурою та з культурою епох Ренесансу, Бароко тощо.

Отже констатуємо факт присутності латинської мови як комунікативного засобу в українській культурі, принаймні від XIV ст., як активного культуротворчого чинника – впродовж XV–XXI ст.

Ще одна особливість художньої літератури постренесансних епох полягає у тому, що топіку, запозичену з античної літературної спадщини, автори постренесансних творів активно використовують також у польсько- та україномовних творах. Тому доцільно говорити не про суто латиномовну літературу постренесансної епохи, а про полімовну постренесансну літературу України (латино-, польсько- і україномовну), для якої, незалежно від мови твору, притаманні аналогічні жанри, засоби вираження, спільність тем. Лише за такого комплексного розгляду можна відтворити повну картину тем та ідей, стильових течій та жанрових систем, образностилістичних засобів, а відтак і окреслити основні параметри світовідчуття українських авторів XV–XIX ст.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Основні публікації

Монографії

1. Трофимук М. С. Латиномовна література України (XV–XIX ст.): жанри, мотиви, ідеї: монографія / М. С. Трофимук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 380 с. (30,7 друк. арк).

Рец.: Петро Білоус. Латиномовний світ української літератури [Трофимук М. С. Латиномовна література України (XV–XIX ст.): жанри, мотиви, ідеї: монографія / М. С. Трофимук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 380 с.] / Петро Білоус // Слово і Час. – 2015 – №. 8. – С. 125–126.

Рец.: Назар Федорак. Новий погляд на латиномовне письменство з України [Трофимук М. С. Латиномовна література України (XV–XIX ст.): жанри, мотиви, ідеї: монографія / М. С. Трофимук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 380 с.] / Назар Федорак // Парадигма : збірник наукових праць. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. – Вип. 8. – С. 499–504.

Рец.: Пилипів О. Г. Латиномовна література України XV–XVIII ст. [Трофимук М. С. Латиномовна література України (XV–XIX ст.): жанри, мотиви, ідеї: монографія / М. С. Трофимук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 380 с.] / Пилипів О. Г. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. Збірник наукових праць / За ред. д.ф.н., проф. Ткачука М.П. випуск № 43. – Тернопіль: ТНПУ, 2015. – С. 364–367.

Рец.: Людмила Шевченко-Савчинська. Duo cum faciunt idem, non est idem. [Трофимук М. С. Латиномовна література України (XV–XIX ст.): жанри, мотиви, ідеї / Мирослав Трофимук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 380 с.] / Людмила Шевченко-Савчинська // Studia polsko-ukraińskie. Uniwersytet Warszawski. – Warszawa, 2016. – № 3. – С. 161–167.

2. Трофимук М. С. Поетика епохи Мазепи: монографія. – Львів : СПОЛОМ, 2009. – 224 с. (11,2 друк. арк.).

Рец.: Назар Федорак. Поетика доби, яка могла стати золотою [Трофимук М. С. Поетика епохи Мазепи: монографія. – Львів : СПОЛОМ, 2009. – 224 с. / Мирослав Трофимук – Львів : СПОЛОМ, 2009. – 224 с.] / Назар Федорак // Слово і Час. – 2011. – № 2 (602). – С. 105–109.

Статті

3. Трофимук М. С. Вплив творчості Марціала на зародження і розвиток теорії української літератури (На матеріалі курсів словесності Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст.) / Мирослав Трофимук // ЗНТШ. – Львів, 1990. – Т. ССXXI. – С. 21–32. (1 друк. арк.)

4. Трофимук М. С. Два початки нової української літератури? (“Енеїда” Івана Котляревського та “Руська трійця”) / Мирослав Трофимук // Шашкевичіана (Нова серія). – Львів–Броди–Вінніпег, 1996. – Вип. 1–2. – С. 149–153. (0,4 друк. арк.)

5. Трофимук М. С. Ще раз про неповноту української культури або ж перспективи неолатиністики в Україні / Мирослав Трофимук // Медієвістика. – Одеса, 1998. – Вип. 1. – С. 123–130. (0,4 друк. арк.)

6. Трофимук М. С. Творчість Вергілія – джерело літературно-теоретичних знань в Україні / Мирослав Трофимук // ЗНТШ. – Львів, 2000. – Т. ССXXXIX. – С. 7–43. (3 друк. арк.)

7. Трофимук М. С. Творча спадщина Горація – ґрунт для розвитку літературно-теоретичних знань в Україні / Мирослав Трофимук // ЗНТШ. – Львів, 2003. – Т. ССXLVI. – С. 37–56. (1,6 друк. арк.)
8. Трофимук М. С. Українська польськомовна поема з кінця XVI ст. / Мирослав Трофимук // Українсько-польські контексти доби Бароко. Київські полоністичні студії. – К., 2004. – Т. IV. – С. 223–235. (0,75 друк. арк.)
9. Трофимук М. С. Новолатинська філологія в Україні–Гетьманщині / Мирослав Трофимук // Slavica: Collana di studii slavi diretta da Giovanna Brogi Bercoff e Marino Enrietti (Universita degli studi di Milano AISU) № 6. – Alessandria, 2004. – P. 577–589. (0,7 друк. арк.)
10. Трофимук М. С. Три ноти про латиномовне слово / Мирослав Трофимук // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: зб. наук. праць. – Рівне, 2005. – Вип. XV. – С. 61–70. (0,9 друк. арк.)
11. Трофимук М. С. Латиномовна література в оцінці Івана Франка (На матеріалі зауваг про твір “Roxolania” Себастьяна Фабіяна Кленовича) / Мирослав Трофимук // ЗНТШ. – Львів, 2005. – Т. ССL (Праці філологічної секції). – С. 548–559. (0,8 друк. арк.)
12. Трофимук М. С. “Роксоланія” Себастьяна Фабіяна Кленовича в оцінці Івана Франка / Мирослав Трофимук // Франкознавчі студії. – Дрогобич, 2007. – Вип. 4. – С. 385–395. (0,7 друк. арк.)
13. Трофимук М. С. Roxolania Sebastiani Fabiani Acerni у контексті українського літературного процесу / Мирослав Трофимук // Ukraina. Teksty i konteksty: Ksiega jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Pod redakcją Bazylego Nazaruka, Walentyny Sobol, Wolodymyra Alexandrowycza. – Katedra Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa, 2007. – С. 77–90. (1 друк. арк.)
14. Трофимук М. С. Кореляція ренесансної доктрини українським християнським світоглядом (на матеріалі курсів поезики Києво-Могилянської академії) / Мирослав Трофимук // Sacrum і Біблія в українській літературі / за ред. Ігоря Набитовича. – Люблін, 2008. – С. 115–121. (0,5 друк. арк.)
15. Трофимук М. С. Фольклорна складова чужомовних літературних творів XVI ст. / Мирослав Трофимук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2010. – Вип. 43. – С. 240–254. (1,2 друк. арк.)
16. Трофимук М. С. “Паспорт для русина” з фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (перше латиномовне друковане видання про Україну, 1584 р.) / Мирослав Трофимук // Вісник Львівського університету. Серія книгозн. бібліот. інф. технол. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 315–322. (0,6 друк. арк.)
17. Трофимук М. С. Проблеми вивчення жанрової системи латиномовної літератури України / Мирослав Трофимук // Студії з україністики. – К., 2013. – Вип. XIII. – С. 442–452. (0,6 друк. арк.)
18. Трофимук М. С. Засоби художнього вираження у латиномовній спадщині Василя Довговича / Мирослав Трофимук // Українське літературознавство: зб. наук.

праць. – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2013. – Вип. 77. – С. 315–322. (0,5 друк. арк.)

19. Трофимук М. С. Роль античної літератури в формуванні теорії літератури в Україні XVII–XVIII вв. (на матеріалі курсов словесності Києво-Могилянської академії) / М. С. Трофимук // Филологічне насліддя М. В. Ломоносова: колективна монографія / отв. ред. П. Е. Бухаркін, С. С. Волков, Е. М. Матвеев. – СПб.: Нестор-Історія, 2013. – С. 166–193. (1,25 друк. арк.)

20. Трофимук М. С. Зображальні засоби літератури бароко (на матеріалі латиномовної спадщини) / Мирослав Трофимук // Слово і Час. – 2014. – № 5. – С. 66–75. (0,5 друк. арк.)

21. Трофимук М. С. Провідні мотиви та ідеї латиномовної літератури XVI–XVIII ст. / Мирослав Трофимук // Слово і Час. – 2014. – № 7 (643). – С. 18–25. (0,75 друк. арк.)

22. Трофимук М. С. Засоби художнього вираження у латиномовній спадщині Павла Русина з Кросна / Мирослав Трофимук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство: зб. наук. праць. – Тернопіль: ТНПУ, 2014. – Вип. 41. – С. 151–159. (0,5 друк. арк.)

23. Трафімук Міраслаў. Творчая спадчына Міколы Гусоўскага: украінскі погляд / Трафімук Міраслаў // Роднае слова. – Мінск, 2014. – № 4. – С. 8–12. (0,6 друк. арк.)

24. Трафімук Міраслаў. Ліставанне Піліпа Орліка на фоне тэорыі эпістальнага жанру / Трафімук Міраслаў // Роднае слова. – Мінск, 2014. – № 12. – С. 24–26. (0,4 друк. арк.)

25. Трофимук М. С. Художній світ Миколи Гусовського / Мирослав Трофимук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство: зб. наук. праць. – Тернопіль: ТНПУ, 2015. – Вип. 43. – С. 204–212. (0,4 друк. арк.)

26. Трафімук Міраслаў. Ліставанне Піліпа Орліка на фоне тэорыі эпістальнага жанру / Трафімук Міраслаў // Роднае слова. – Мінск, 2015. – № 1. – С. 17–20 (Заканчэнне). (0,4 друк. арк.)

27. Трофимук Мирослав. “Київська” тема у латиномовних творах XVI–XVIII ст.: (боротьба міфологем) / Мирослав Трофимук // Слово і Час. – 2016 – №10. – С. 77–84. (0,5 друк. арк.)

Додаткові публікації:

28. Трофимук М. С. Латинськомовна література / М. С. Трофимук // Історія української літератури: у 12 т. / редкол.: Дончик В. (голова) [та ін.]. – К.: НВП “Видавництво Наукова думка НАН України”, 2013. – Т. 1. Давня література (X – перша половина XVI ст.). – С. 709–728. (0,8 друк. арк.)

29. Трофимук М. С. Латинськомовна поезія / М. С. Трофимук // Історія української літератури: у 12 т. / редкол.: Дончик В. (голова) [та ін.]. – К.: НВП “Видавництво Наукова думка НАН України”, 2014. – Т. 2. Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.). – С. 281–295. (1,2 друк. арк.)

30. Трофимук М. С. Латиномовна українська література / М. С. Трофимук // Історія української літератури: у 12 т. / редкол.: Дончик В. (голова) [та ін.]. – К.: НВП “Видавництво Наукова думка НАН України”, 2014. – Т. 2. Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.). – С. 576–600. (2 друк. арк.)
31. Трофимук М. С. Барокові тенденції курсів словесності Києво-Могилянської академії / Мирослав Трофимук // Українське бароко: матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців. – К., 1993. – С. 86–94. (0,4 друк. арк.)
32. Трофимук М. С. Проблеми і перспективи неолатиністики в Україні / Мирослав Трофимук // Другий міжнародний конгрес українців: доп. і повідомл. – Львів, 1993. – Т.: Літературознавство. – С. 27–30. (0,3 друк. арк.)
33. Трофимук М. С. Функції латиномовної літератури в контексті літературного процесу України XII–XVIII ст. / Мирослав Трофимук // Літературознавство: матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців (Харків, 26–29 серпня 1996 р.). – К.: АТ “Обереги”, 1996. – С. 293–301. (0,4 друк. арк.)
34. Трофимук М. С. Динаміка розвитку напрямів літературного процесу XVI – поч. XVIII ст. / Мирослав Трофимук // Літературознавство: матеріали IV конгресу Міжнародної асоціації українців, Одеса, 26–29 серпня 1999 р. – К., 2000. – Кн. I. – С. 50–57. (0,4 друк. арк.)
35. Трофимук М. С. Еволюція поняття “богохранимості” у XVII ст. / Мирослав Трофимук // Антипролог: зб. наук. праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими. – К.: [б. в.], 2007. – С. 284–297. (0,7 друк. арк.)
36. Трофимук М. С. Неолатиністична проблематика у працях Івана Франка / Мирослав Трофимук // Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – Т. 1. – С. 400–409. (0,7 друк. арк.)
37. Трофимук М. С. Античність у контексті українського бароко / Мирослав Трофимук // Біля джерел українського бароко: зб. наук. праць. [у надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип. 3]. – Львів: Свічадо, 2010. – С. 109–119. (0,8 друк. арк.)
38. Трофимук М. С. Еволюція світогляду Станіслава Оріховського / Мирослав Трофимук // Переяславські Сквородинівські студії: зб. наук. праць / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. – Переяслав-Хмельницький: [б. в.], 2013. – Вип. 2. – С. 129–134. (0,5 друк. арк.)
39. Трофимук М. С. Алексей Васильевич Мишанич и развитие нео-латинистики в Украине / М. С. Трофимук // Индоевропейское языкознание и классическая филология – XVIII: материалы чтений, посвященных памяти профессора Иосифа Моисеевича Тронского. Indo-european linguistics and classical philology – XVIII Proceedings of the 18th Conference in Memory of Professor Joseph M. Tronsky. Материали Міжнародної конференції, проходившій 23 – 25 юня 2014 г. / Отв. редактор Н. Н. Казанский. – СПб.: Наука, 2014. – С. 920–925. (0, 35 друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Трофимук М. С. Латиномовна література України (XV–XIX ст.): жанри, мотиви, ідеї. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена вивченню латиномовної галузі літератури України. Вперше в українському літературознавстві подано комплексний огляд літератури України XV–XIX ст. латинською мовою. На матеріалі творчої спадщини тридцяти авторів проаналізовано особливості самовираження письменників, які писали латинською мовою, беручи активну участь у загальноєвропейському дискурсі. Подано перелік жанрів, виділено основні мотиви й окреслено чільні ідеї, характерні для творчості авторів епох Ренесансу, Бароко, Класицизму. Особливу увагу присвячено розгляду політологічних ідей, які українська еліта Гетьманату виклала у міжнародних угодах XVII–XVIII ст. та у Конституції 1710 р.

Констатовано, що аналіз складу і змісту публікацій творів XVII–першої половини XVIII ст. наводить на думку про гіпертекстову організацію літературних творів і форм їх публікації. Трирівнева система візуально-змістової подачі матеріалу у поєднанні з анаграмами, акронаписами та хронограмами, насиченість тексту риторичними засобами, античною топікою та впізнаваними реципієнтом криптоцитатами, котрі прогнозовано викликали асоціації з античними творами або/та алюзії на Святе Письмо, – усі ці елементи в сукупності створювали семантичне поле, яке відображало особливості світогляду й світосприйняття епохи Бароко.

Також подано розв'язання проблем, пов'язаних із визначенням належності/паспортизації культурної спадщини латиномовних авторів XV–XIX ст. різного етнічного походження, які писали про Україну, українські етнічні території, особливості української історії і культури.

Ключові слова: давня українська література, латиномовна галузь літератури України, неолатиністика, теорія жанрів, Ренесанс, Бароко, Класицизм, поетики, риторики, національна ідеологія, українська культурна традиція.

АННОТАЦИЯ

Трофимук М. С. Латиноязычная литература Украины (XV–XIX вв.): жанры, мотивы, идеи. – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Институт литературы им. Т. Г. Шевченко Национальной академии наук Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена изучению латиноязычной ветви литературы Украины. Впервые в украинском литературоведении осуществлено комплексное исследование литературы Украины XV–XIX вв. на латинском языке. На материале творческого

наследия тридцати авторов проанализировано особенности самовыражения писателей, которые писали латинским языком, принимая активное участие в общеєвропейском дискурсе. Наведен перечень жанров, выделено главные мотивы и идеи, характерные для творчества авторов эпох Ренессанса, Барокко и Классицизма. Особое внимание уделено рассмотрению политологических идей, которые украинская элита Гетьманата XVII в. изложила в международных соглашениях XVII–XVIII вв. и в Конституции 1710 г.

Констатировано, что анализ состава публикаций произведений XVII–первой половины XVIII в. приводит к мысли о гипертекстуальной организации литературных произведений и их публикации. Триуроровневая система визуально-смысловой подачи материала в соединении с анаграммами, акронадписями и хронограммами, насыщенность текста риторическими топосами, античной топикой и узнаваемыми реципиентом криптоцитатами, которые прогнозировано вызывали ассоциации с античными произведениями и/или аллюзиями на Святое Письмо, – все это образовало специфическое семантическое поле, которое адекватно отображало особенности мировоззрения и мировосприятия эпохи Бароко.

Предложено возможные способы решения проблем, связанных с определением принадлежности/паспортизации культурного наследия латиноязычных авторов XV–XIX вв. различного этнического происхождения, которые писали о Украине, о украинских этнических территориях, об особенностях украинской истории и культуры.

Ключевые слова: давняя украинская литература, латиноязычная ветвь литературы Украины, неолатинистика, теория жанров, Ренессанс, Барокко, Классицизм, поэтики, риторики, национальная идеология, украинская культурная традиция.

SUMMMARY

TROFYMUK M. S. Latin Literature in Ukraine (XV–XIX): Genres, Motives, Ideas. – Monograph.

Thesis for a Doctoral Degree in Philology; specialty 10.01.01 – Literature of Ukraine. – Shevchenko Institute of Literature, the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2016.

This thesis is dedicated to the study of the Latin segment in the Ukrainian literature being the first comprehensive research of the Latin literature in the Ukrainian literary studies.

First of its kind, this paper presents the criteria for determining cultural heritage affiliation of the XV–XIX century Latin speaking authors of different ethnic origin who were writing about Ukraine, its ethnic territories, as well as peculiarities of the Ukrainian history and culture.

Moreover, the research clarifies terminology and chronological framework of the notions of the Medio and Neo Latin Studies. For the first time, the Ukrainian literary studies are hereby introduced to the outline of the process of the Neo Latin literature

scholarly research, as well as its periodization. The paper showcases the analysis of the Ukrainian sources unknown before, in particular the very first notice about the publication of “Ucraina latina” (Prague, 1937) by P. Fedenko.

Periodization of the Neo Latin research in Ukraine is based on periodization of the Ukrainian literary studies general development. Both processes in the monograph are synchronized. The overview of the Neo Latin studies in Ukraine is presented alongside similar analytical overviews in the Belarusian, Polish, and Russian literary studies respectively.

For the first time in the Ukrainian literary studies, this research presents a comprehensive overview of the Latin literature in Ukraine in the XV–XIX century. Taking into consideration a low level of the Latin language proficiency in modern Ukraine, the selection of works to be analyzed was based on the existing translations that are functioning within the Ukrainian scholarly and information space. Literary heritage of the following authors: Georgius Drohobicz de Russia (1540-1494), Paulus Crosnensis Ruthenus (1470-1517), Nicolaus Hussovianus (1480-1533?), Georgius Ticzinensis Ruthenus (1510?-1586/1591), Ioannes Turobinus Ruthenus (1511-1575), Czuj Vigilantius Samboritanus Ruthenus (1523-1573), Sebastianus Fabianus Acernus Sulmyrcensis (1545-1602), Bartholomeus Pecalides (Pekalski, Pekala, Pecalius, 1567-1601/1616), Ioannes Dabrowski (1620?), Bartholomeus Zimorowicz (1597-1677), Ioannus Ugevicius (mid XVII c.), Stephanus (Symeon) Jaworski (1658-1722), Philippus Orlik (1672-1742), Hillarionus Jaroszewicki (+1704), Theophannes Prokopowicz (1681-1736), Parthenius Rodowicz (1689), Gregorius Wiśniowski (1696), Iwan Narolski (?-?; Philosophy course 1708), Mytrophanus Dowgalewski (?-?; course 1736), Hryhorii Skovoroda (Gregorius Skovoroda, Skoworoda, 1722-1794), Ireneus Falkowski (1762-1823), Basilius Dohovycz; Dowhowycz (1783-1849), was used to analyze peculiarities of the creative self-expression of the Latin-speaking writers mentioned above, who appeared to be active participants of the pan-European artistic, religious, scientific, and political discourse. The analysis of the literary means is provided in the context of the educational philological courses content analysis (grammar, poetics, rhetoric) which contain presentation of the current literary theoretical principles. This work also dwells upon the state of the Ukrainian lexicography in the XV–XVIII century.

Furthermore, the thesis is the first scholarly work in the Ukrainian literary studies to provide a list of verse and prose genres applied in the XV–XIX century, along with the analysis of its content and form in the context of the Ukrainian literature development in the XV–XIX century.

In this work, for the first time the author distinguishes the main motives and prevailing ideas peculiar to the Renaissance, Baroque, and Classicism literary oeuvre. Special attention is devoted to consideration of the political ideas nested in the international agreements of the XVII–XVIII century and the Constitution of Pylyp Orlyk (1710) as outlined by the Ukrainian elite of the Hetmanate.

In addition, this thesis provides a comprehensive outline of the artistic means applied by the Latin-speaking authors in the course of five centuries: poetical, rhetorical means, interlinguistic play on concepts, as well as audiovisual means (usage of acro- and

chronoverses; concrete poetry; “echo” effects; emblem, in particular heraldic, poetry or blason).

This thesis ascertains that the analysis of the content of the Latin works published in the XVII– the first half of the XVIII century suggests the hypertextual arrangement of the literary works and forms of their publication. A three-level system of the visual-contextual presentation of the material (namely, application of the vexillographical and allegorical images) combined with the predominantly multilingual texts (visually divided and emphasized with different fonts, such as Gothic and Antique), specific abstracts and ideas of which were highlighted with anagrams, acronyms, and chronograms; texts saturated with rhetoric means, ancient topoi, and easily recognizable by a target recipient cryptoquotes that predictably were referring to ancient works or alluded to the Holy Bible – the totality of all these elements created a multivector and multilevel semantic field that adequately reverberated the peculiarities of the Baroque outlook and mindset.

Key words: ancient Ukrainian literature, Latin segment in Ukrainian literature, Neo Latin studies, theory of genres, Renaissance, Baroque, Classicism, poetics, rhetoric, national ideology, Ukrainian cultural tradition.